

กัณฑ์ ๑๑๐

ธรรมะสำหรับคนยุคใหม่

พุทธศาสนา

ธรรมะสำหรับคนยุคใหม่

พระธรรมเทศนาโดย พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)

จัดพิมพ์เผยแพร่

โปรดช่วยสมทบค่าจัดพิมพ์ในราคา ๒๐ บาท

เพื่อความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม
และความเจริญงอกงามแห่งปัญญา

.....

.....

พ น ธ ศ ำ ส

กับ

ชีวิตและสังคม

หนังสือชุด

ธรรมะสำหรับคนทุกยุคทุกสมัย

พระธรรมเทศนาโดย พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์)

พ น ธ ศ ำ ส น ำ

กับ

ชีวิตและสังคม

หนังสือชุด

ธรรมะสำหรับคนทุกเพศทุกวัย

พระธรรมเทศนาโดย พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

คำนำ

หนังสือชุด 'ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว' มีใจ
ด้วยกัน คือ

๑. สถาปนาธรรมให้เกิดขึ้นและยั่งยืนในสังคม
๒. พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต
๓. พุทธศาสนากับชีวิตและสังคม
๔. อุดมคติของคนหนุ่มสาว
๕. หลักทั่วไปของพุทธศาสตร์
๖. เกณฑ์วินิจฉัยความหมายและคุณค่า
๗. บทบาทนักศึกษาในการส่งเสริมพุทธ
๘. ธรรมะสำหรับนักศึกษาแพทย์

แต่ละเล่มเป็นธรรมภคาที่พระเดชพระคุณ
(ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้แสดงไว้แก่คนหนุ่มสาว
ตามสถาบันการศึกษาต่างๆ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒
แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยผ่านมานานหลายปีแล้ว
ของธรรมภคาทุกเรื่องยังคงลึกซึ้ง และทันสมัยอยู่
กล่าวที่ว่า ธรรมะเป็นอกาลิก คือ ไม่ขึ้นกับกา

ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว

พุทธศาสนากับชีวิตและสังคม

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)

จัดพิมพ์โดย ธรรมสภา ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๐

จำนวนพิมพ์ ๕,๐๐๐ เล่ม

การพิมพ์หนังสือธรรมะเป็นอนุสรณ์และที่ระลึก นอกจากเป็นการ
จัดทำสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ที่คงอยู่ยืนนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญธรรมทาน
คือการให้ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่าเป็นทานอันยอดเยี่ยมอีกด้วย
ผู้ปฏิบัติเช่นนี้จึงได้ชื่อว่า มีส่วนร่วมเผยแพร่ธรรม อันจะอำนวยประโยชน์สุข
ที่แท้จริงแก่ประชาชน

ท่านที่ประสงค์จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...ธรรมสภา

๓๕/๒๗๐ จรัลสนิทวงศ์ ๖๒ เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. ๔๓๔-๓๕๖๖, ๔๓๔-๔๒๖๗, ๔๔๑-๑๕๘๘ โทรสาร. ๔๒๔-๐๓๗๕

คำนำ

หนังสือชุด 'ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว' มีทั้งหมด ๘ เล่ม
ด้วยกัน คือ

๑. สถาปนาธรรมให้เกิดมีและยั่งยืนในสังคม
๒. พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต
๓. พุทธศาสนากับชีวิตและสังคม
๔. อุดมคติของคนหนุ่มสาว
๕. หลักทั่วไปของพุทธศาสตร์
๖. เกณฑ์วินิจฉัยความหมายและคุณค่าของพุทธธรรม
๗. บทบาทนักศึกษาในการส่งเสริมพุทธศาสนา
๘. ธรรมะสำหรับนักศึกษาแพทย์

แต่ละเล่มเป็นธรรมกถาที่พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้แสดงไว้แก่คนหนุ่มสาว นิสิต นักศึกษา ตามสถาบันการศึกษาต่างๆ ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๒๗ แม้กาลเวลาจะล่วงเลยผ่านมานานหลายปีแล้วก็ตาม แต่เนื้อหา ของธรรมกถาทุกเรื่องยังคงลึกซึ้ง และทันสมัยอยู่เสมอ สมดังคำกล่าวที่ว่า ธรรมะเป็นอกาลิก คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ไม่จำกัด

คนหนุ่มสาว

ชีวิตและสังคม

ประยุทธ์ ปยุตโต

ธรรมสภา ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๕๐

๖๐๐ เล่ม

หนังสือธรรมะเป็นอนุสรณ์และที่ระลึก นอกจากเป็นการ
ระโยชน์ที่คงอยู่ยืนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญธรรมทาน
ให้พระพุทเจ้าตรัสสรรเสริญว่าเป็นทานอันยอดเยี่ยมอีกด้วย
ดังที่ชื่อว่า มีส่วนร่วมเผยแพร่ธรรม อันจะอำนวยประโยชน์สุข
แก่ชน

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่.....ธรรมสภา

นิทวงศ์ ๖๒ เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

๖๖. ๔๓๔-๔๒๖๗. ๔๔๑-๑๕๘๘ โทรสาร. ๔๒๔-๐๓๗๕

ด้วยกาล คือ อ่านเมื่อใดก็ได้สารัตถประโยชน์อันมากมายเอนกอนันต์เมื่อนั้น

ธรรมสภา มีความภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้จัดพิมพ์ธรรมกาชุดนี้อีกครั้ง ด้วยระบบออฟเซท ทำให้ตัวอักษรคมชัด น่าอ่านกว่าฉบับเดิม ซึ่งพิมพ์ด้วยระบบการพิมพ์ที่ใช้ตัวเรียงตะกั่ว โดยการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แยกพิมพ์เป็นเล่มเล็กๆ เพื่อสะดวกแก่การเลือกอ่านตามหัวข้อที่สนใจ หรือจะอ่านทั้งหมด และเก็บสะสมไว้ทั้งชุดก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น หนังสือชุดนี้ของพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) เป็นผลงานที่มีค่าล้ำเลิศ ควรแก่การอนุรักษ์ไว้คู่โลกตราบนานเท่านาน

ธรรมสภา ใคร่ขอกราบนมัสการขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่ได้มีเมตตาอนุญาตให้ธรรมสภาจัดพิมพ์หนังสือชุด 'ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว' เป็นการให้เปล่า เพื่อการเผยแผ่ธรรมไปสู่วงกว้าง

ธรรมสภา หวังว่าการจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ จะมีส่วนช่วยในการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นทางตรงที่จะช่วยจรรโลงให้โลกพบกับสันติสุข

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสุขสงบ

สารบัญ

พุทธศาสนากับชีวิตและสังคม	
อัตตหิตสมบัติกับปรัตถปฏิบัติ	
ปัญญา และ กรุณา พุทธคุณที่มาจากอัตตหิตสมบัติ และปรัตถปฏิบัติ	
ทัศนะชาวตะวันตกที่มองชาวพุทธ	
ความแตกต่างในสังคมชาวพุทธ	
ความแตกต่างหลากหลาย ในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน	
ปลาเป็นว่ายทวนกระแสน้ำ	
หน้าที่ของปัญญาชนชาวพุทธ	
พุทธศาสนาในสังคมไทย	

อ่านเมื่อใดก็ได้สารัตถประโยชน์อันมากมายเอนก

า มีความภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้จัดพิมพ์ธรรมกาชุดระบบออฟเซท ทำให้ตัวอักษรคมชัด น่าอ่านกว่าพิมพ์ด้วยระบบการพิมพ์ที่ใช้ตัวเรียงตะกั่ว โดยการแยกพิมพ์เป็นเล่มเล็กๆ เพื่อสะดวกแก่การเลือกสนใจ หรือจะอ่านทั้งหมด และเก็บสะสมไว้ทั้งชุดก็ยังขึ้น หนังสือชุดนี้ของพระเดชพระคุณพระประยุทธ์ ปยุตโต) เป็นผลงานที่มีค่าล้ำเลิศ ควรแก่การถวายนานเท่านาน

เ ใครขอกราบนมัสการขอพระคุณพระเดชพระคุณ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่ได้มีเมตตาอนุญาตให้พิมพ์หนังสือชุด 'ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว' เป็นการเผยแพร่ธรรมไปสู่กว้าง

หวังว่าการจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ จะมีส่วนช่วยากฎฐิให้เกิดมีขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นทางตรงที่จะพบกับสันติสุข

ด้วยความสุจริต หวังดี

ภาปรารถนาให้โลกพบกับความสุขสงบ

สารบัญ

พุทธศาสนากับชีวิตและสังคม	๑
อรรถกถาสัมมัตติกับปรัถปฏิบัติ	๓
ปัญญา และ กรุณา พุทธคุณที่มาจากอรรถกถาสัมมัตติ และปรัถปฏิบัติ	๖
ทัศนะชาวตะวันตกที่มองชาวพุทธ	๘
ความแตกต่างในสังคมชาวพุทธ	๑๕
ความแตกต่างหลากหลาย ในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน	๑๙
ปลาเป็นว่ายทวนกระแส	๒๓
หน้าที่ของปัญญาชนชาวพุทธ	๒๕
พุทธศาสนาในสังคมไทย	๓๔

พุทธศาสนา กับชีวิตและสังคม

ชาวพุทธที่เป็นนิสิตนักศึกษาทั้งหลาย

อาตมาขออนุโมทนา คือ แสดงความชื่น
ทั้งหลาย ในการที่นิสิตนักศึกษาชาวพุทธ หลาย
ได้มาพบปะพร้อมกันในครั้งนี้ การมาพบปะพร้อม
คนดี ตามหลักพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิริมงคล
ช่วยให้เกิดความดีงามและความเจริญก้าวหน้า
วันหยุด วันเฉลิมพระชนมพรรษา การที่ได้ใช้
งามก็เป็นการเพิ่มพูนสิริมงคลนั้น เป็นการย่ำถึง
ดีมากยิ่งขึ้น

หัวข้อที่ตั้งกันไว้สำหรับอาตมาจะพูดในวัน
ที่มีความหมายกว้างขวางมาก บอกว่า ศาสนากับ

พุทธศาสนา กับชีวิตและสังคม

ชาวพุทธที่เป็นนิสิตนักศึกษาทั้งหลาย

อาตมาขออนุโมทนา คือ แสดงความชื่นชมยินดีต่อท่านทั้งหลาย ในการที่นิสิตนักศึกษาชาวพุทธ หลายถิ่นหลายสถาบัน ได้มาพบปะพร้อมกันในครั้งนี้ การมาพบปะพร้อมเพรียงกันของคนดี ตามหลักพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิริมงคล คือ เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความดีงามและความเจริญก้าวหน้า และวันนี้ก็เป็นวันหยุด วันเฉลิมพระชนมพรรษา การที่ได้ใช้วันหยุดในทางที่ดีงามก็เป็นการเพิ่มพูนสิริมงคลนั้น เป็นการย้ำถึงการกระทำความดีมากยิ่งขึ้น

หัวข้อที่ตั้งกันไว้สำหรับอาตมาจะพูดในวันนี้ เป็นหัวข้อที่มีความหมายกว้างขวางมาก บอกว่า ศาสนากับชีวิตและสังคม

ธรรมดแล้วศาสนาเป็นเรื่องของชีวิตและสังคม ศาสนาเกิดขึ้นก็ด้วยชีวิตและสังคมนี้เองต้องการ เช่น อย่างน้อยชีวิตก็ต้องการศาสนาไว้ปลอบใจ หรือพูดอย่างรวบยอดก็คือ แก้ไขทุกข์ทั้งหลาย และสังคมก็ต้องการศาสนา อย่างน้อยเพื่อให้มีหลักสำหรับให้คนทั้งหลายอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสงบเรียบร้อย เพราะฉะนั้น ศาสนาจึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคม ซึ่งจากสาระสำคัญนี้ เราสามารถพูดขยายความออกไปได้หลายแง่หลายอย่าง

อย่างไรก็ดี คำที่ว่าศาสนาก็ดี สังคมก็ดี ที่เราใช้กันอยู่และเข้าใจกันอยู่นั้น เป็นความหมายหรือศัพท์แบบสมัยใหม่ แม้แต่คำว่า 'ศาสนา' ก็ใช้ไม่เหมือนกันทีเดียวกับคำเดิมที่พระพุทธเจ้าใช้ แม้จะมีแง่ความหมายส่วนหนึ่งที่เหมือนกันอยู่เป็นแกน หรือเป็นหลักแล้ว ขยายความจากนั้นกว้างออกไป แต่คำว่า 'ศาสนา' ก็ยังไม่ห่างไกลนัก

ส่วนคำว่า ชีวิตและสังคม รู้สึกว่าเป็นคำสมัยใหม่มากกว่าหน่อย โดยเฉพาะสังคมนี้ก็คำศัพท์ที่ใช้กันในสมัยปัจจุบัน ถ้าเราหันไปมองคำสอนของพระพุทธศาสนา ลองค้นดูคำว่า สังคมอยู่ที่ไหนกัน ก็มีบ้าง เช่น อย่างที่บอกว่า ทุกโข พาละหิ สงคโม*

* ขุททกนิกาย ชาดก ๒๗/๑๒๙๑/๒๖๕

สงคโม ก็คือ สังคม แต่คำสังคโมในภาษาว่า การไปอยู่ร่วม หรือการไปคบกัน

ข้อความนี้แปลว่า การเกี่ยวข้องกับคนพาทุกข์ อย่างในพุทธภาษิตนี้ ความหมายของสังคโมไป ในสมัยพุทธกาล สงคโม ไม่ได้มีค้อย่างปัจจุบัน

อัตตหิตสมปัตติ กับ ปรัตถปฏิปัตติ

ในเมื่อศัพท์เหล่านี้เป็นคำสมัยใหม่เสียแล้ว เรื่องศัพท์กันละ เราลองไปค้นดูหลักการของพระพุทธเจ้ากับเรื่องนี้กันดีกว่า มีวิธีค้นได้หลายอย่าง อย่างที่ง่ายหน่อย ก็คือ ที่เราสวดพุทธคุณกันบ่อยๆ อย่าง สัมมา สัมพุทโธ ภควา พุทธัง ภควันตัง อภิวาเท อย่างเต็มตามแบบแท้ๆ ก็ว่า อิติปิ โส ภควา อรหัง ไปจนถึง ภควาติ อันนี้ก็เป็นบทพุทธคุณ แต่ว่าพุทธข้อเราไม่ต้องมาพรรณนากันว่ามิอะไรบ้างเพราะสแต่ลองมาพิจารณาสาระของพุทธคุณเหล่านี้ ทำพุทธคุณนี้ แม้จะมีมากมายอย่างที่สรุปมาที่หนึ่งก็จะสรุปให้ย่อลงไปอีกก็ได้ สรุปง่ายๆ มี ๒ อะ

อัตตหิตสมปัตติ กับ ปรัตถปฏิปัตติ

แล้วศาสนาก็เป็นเรื่องของชีวิตและสังคม ศาสนา
และสังคมนี้เองต้องการ เช่น อย่างน้อยชีวิตก็
ว่ปลอบใจหรือพูดอย่างรวบยอดก็คือ แก้ไขทุกข์
สังคมก็ต้องการศาสนา อย่างน้อยเพื่อให้มีหลัก
หลายอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสงบเรียบร้อย
สนาจึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคม ซึ่ง
เราสามารถพูดขยายความออกไปได้หลายแง่

ดี ศัพท์ว่าศาสนาก็ดี สังคมก็ดี ที่เราใช้กันอยู่และ
เป็นความหมายหรือศัพท์แบบสมัยใหม่ แม้แต่คำ
ที่ไม่เหมือนกันที่เดียวกับคำเดิมที่พระพุทธเจ้าใช้
หมายส่วนหนึ่งที่เหมือนกันอยู่เป็นแกน หรือเป็น
ความจากนั้นกว้างออกไป แต่คำว่า 'ศาสนา' ก็ยัง

ชีวิตและสังคม รู้สึกว่าเป็นคำสมัยใหม่มากสัก
ะสังคมนี้ก็ใช้กันที่ศัพท์ที่ใช้กันในสมัยปัจจุบัน ถ้า
ของพระพุทธศาสนา ลองค้นดูคำว่า สังคม
บ้าง เช่น อย่างที่บอกว่า ทุกฺโข พาลิสี สงฺคโม*

ภาค ๒๗/๑๒๕๑/๒๖๕

สงฺคโม ก็คือ สังคม แต่คำสังคมในภาษาบาลี ท่านแปล
ว่า การไปอยู่ร่วม หรือการไปคบกัน

ข้อความนี้แปลว่า การเกี่ยวข้องกับคนพาลทั้งหลายเป็น
ทุกข์ อย่างในพุทธภาษิตนี้ ความหมายของสังคมก็เป็นศัพท์
ธรรมดาไป ในสมัยพุทธกาล สงฺคโม ไม่ได้มีความหมายกว้าง
อย่างปัจจุบัน

อรรถกถาสมมติ กับ ปรัตถกปฏิบัติ

ในเมื่อศัพท์เหล่านี้เป็นคำสมัยใหม่เสียแล้ว ก็ไม่ต้องไปค้น
เรื่องศัพท์กันละ เราลองไปค้นดูหลักการของพระพุทธศาสนาเกี่ยว
กับเรื่องนี้กันดีกว่า มีวิธีค้นได้หลายอย่าง อย่างหนึ่ง ยกตัวอย่าง
ง่ายหน่อย ก็คือ ที่เราสวดพุทธคุณกันบ่อยๆ อย่างง่ายๆ ว่า อรห
ัมมา สัมพุทฺธ ภควา พุทฺธัง ภควันตัง อภิวิเทมิ หรือจะสวด
อย่างเต็มตามแบบแท้ๆ ก็ว่า อิติปิ โส ภควา อรหัง สัมมา เรือย
ไปจนถึง ภควาติ อันนี้ก็คือนบพระพุทธคุณ แต่ว่าพุทธคุณนี้มีถึง ๔
ข้อเราไม่ต้องมาพรรณนากันว่ามีอะไรบ้าง เพราะสวดกันอยู่เสมอ
แต่ลองมาพิจารณาสาระของพุทธคุณเหล่านี้ ท่านบอกว่าที่จริง
พุทธคุณนี้ แม้จะมีมากมายอย่างที่สรุปมาที่หนึ่งแล้วเป็น ๔ แต่
จะสรุปให้ย่อลงไปอีกก็ได้ สรุปง่ายๆ มี ๒ อย่างเท่านั้น คือ
อรรถกถาสมมติ กับ ปรัตถกปฏิบัติ

อรรถกถาอรรถกถา แปลว่า ความพร้อมพร้อมแห่งประโยชน์
เกื้อกูลแก่ตน อันนี้แปลตามรูปศัพท์

ปรัตถปฏิบัติ แปลว่า การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

พุทธคุณทั้งหมดก็สรุปได้แค่นี้ พอพูดมาถึงตรงนี้ ก็จะมี
แง่ใกล้เคียงกับเรื่องชีวิตและสังคม ชักพอมองเห็นแล้วว่าหลัก
การของพระพุทธศาสนาตั้งแต่พุทธคุณไปทีเดียว ก็มีเรื่องนี้ คือ มี
อรรถกถาอรรถกถา ความพร้อมพร้อมแห่งประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน เช่น
มีคุณธรรมพร้อมพร้อม มีสติปัญญาที่จะพึ่งพาตัวเองได้ พูดตาม
สำนวนปัจจุบันก็คือ เรื่องของชีวิตซึ่งเป็นตัวบุคคลอย่างหนึ่งและ
อีกด้านหนึ่ง ปรัตถปฏิบัติ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็คือ
เรื่องของสังคม

อันนี้เราอาจจะขยายความต่อไปอีก บอกว่า ในอรรถกถา
อรรถกถาที่ว่าประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนนั้นมีอะไรบ้าง แล้วท่านก็ขยาย
ต่อไป บอกว่าประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนา หรือสิ่งที่เป็นจุด
หมายของชีวิตมนุษย์ เราแบ่งได้ ๓ ชั้น คือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ
(หรืออย่างที่เราเรียกให้ยาวออกไป โดยเอาภาษาไทยเข้าไปปน
เป็นทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ แต่ความจริงบาลีก็คือ ทิฏฐธัมมิ-
กัตถะเท่านั้น) อรรถกถาที่เป็นทิฏฐธัมมิกัตถะ ก็คือ ประโยชน์ที่เป็น
ปัจจุบัน หรือที่มองเห็นๆ เช่น ทรัพย์สินเงินทอง การมีฐานะทาง
เศรษฐกิจเป็นอยู่ได้ เลี้ยงตัวเองได้ ยังชีพได้ มีความเป็นอยู่ดี มี

ฐานะในสังคม มีเกียรติยศชื่อเสียง เป็นต้น

ต่อไปคือ สัมปรายิกัตถะ เป็นชั้นที่ ๒ คือ :
ชั้นเบื้องต้น หรือเบื้องต้นขึ้นไป ที่เป็นหลักประกัน
หรือตลอดไปจนกระทั่งภพหน้า ได้แก่ ประโยชน์
มั่นคงในคุณธรรม ความดีงาม คือ มีศรัทธา
ประพฤติดีงาม มีจาคะ มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อ
แก่ผู้อื่น มีปัญญา จากนั้นก็ไปถึงประโยชน์ขั้นสุด
ประโยชน์สูงสุด ได้แก่ ความมีจิตใจเป็นอิสระ ห
และกิเลสทั้งปวง

อันที่จริงที่ว่ามันก็เป็นเรื่องธรรมดา ที่เรา
ประโยชน์ ๓ ชั้นนั้นก็ขอยกออกไปจากอรรถกถา
ส่วนตน ส่วนปรัตถปฏิบัติ--การปฏิบัติเพื่อประโยชน์
เพื่อประโยชน์เหล่านี้แหละ

คำว่า 'ให้เกิดแก่ผู้อื่น' สำนวนในปัจจุบันก็
เกิดขึ้นแก่สังคม ให้สังคมมีประโยชน์พร้อมทั้ง
ทิฏฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และปรมาตถะ ๑
คติดทางพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตและ

สมบัติ แปลว่า ความพร้อมพร้อมแห่งประโยชน์
อันนี้แปลตามรูปศัพท์

ปฏิบัติ แปลว่า การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น
ทั้งหมดก็สรุปได้แค่นี้ พอพูดมาถึงตรงนี้ ก็จะมี
เรื่องชีวิตและสังคม ชักพอมองเห็นแล้วว่าหลัก
ศาสนาตั้งแต่พุทธคุณไปทีเดียว ก็มีเรื่องนี้ คือ มี
ความพร้อมพร้อมแห่งประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน เช่น
พร้อม มีสติปัญญาที่จะพึ่งพาตัวเองได้ พูดตาม
ก็คือ เรื่องของชีวิตซึ่งเป็นตัวบุคคลอย่างหนึ่งและ
ัตถปฏิบัติ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็คือ

อาจจะขยายความต่อไปอีก บอกว่า ในอรรถกถา-
ประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนนั้นมีอะไรบ้าง แล้วท่านก็ขยาย
ประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนา หรือสิ่งที่เป็นจุด
มนุษย์ เราแบ่งได้ ๓ ชั้น คือ ทิฐุธรรมมิกัตถะ
เรียกให้ยาวออกไป โดยเอาภาษาไทยเข้าไปปน
ตถะประโยชน์ แต่ความจริงบาลีก็คือ ทิฐุธรรมมิ-
รรณะที่เป็นทิฐุธรรมมิกัตถะ ก็คือ ประโยชน์ที่เป็น
มองเห็นๆ เช่น ทรัพย์สินเงินทอง การมีฐานะทาง
อยู่ได้ เลี้ยงตัวเองได้ ยังชีพได้ มีความเป็นอยู่ดี มี

ฐานะในสังคม มีเกียรติยศชื่อเสียง เป็นต้น

ต่อไปคือ สัมปรายิกัตถะ เป็นขั้นที่ ๒ คือ ประโยชน์ที่เป็น
ชั้นเบื้องหน้า หรือเบื้องสูงขึ้นไป ที่เป็นหลักประกันชีวิตในอนาคต
หรือตลอดไปจนกระทั่งภพหน้า ได้แก่ ประโยชน์ทางจิตใจ ความ
มั่นใจในคุณธรรม ความดีงาม คือ มีศรัทธา มีศีล มีความ
ประพฤติดีงาม มีจาคะ มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เกื้อกูล
แก่ผู้อื่น มีปัญญา จากนั้นก็ไปถึงประโยชน์ขั้นสุดท้าย คือ ปรมัตถ์
ประโยชน์สูงสุด ได้แก่ ความมีจิตใจเป็นอิสระ หลุดพ้นจากทุกข์
และกิเลสทั้งปวง

อันที่จริงที่ว่ามานี้ก็เป็นเรื่องธรรมดา ที่เราได้เรียนรู้กันมา
ประโยชน์ ๓ ชั้นนั้นก็ขอยกออกไปจากอรรถกถาสมบัติ-ประโยชน์
ส่วนตน ส่วนปรัตถปฏิบัติ-การปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ก็คือ
เพื่อประโยชน์เหล่านี้แหละ

คำว่า 'ให้เกิดแก่ผู้อื่น' สำนวนในปัจจุบันก็คือ ให้ประโยชน์
เกิดขึ้นแก่สังคม ให้สังคมมีประโยชน์พร้อมทั้ง ๓ ประการ ทั้ง
ทิฐุธรรมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และปรมัตถะ นี่ก็แสดงถึงแนว
คิดทางพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคม

ปัญญา และ กรุณา พุทธคุณที่มาจาก อตตหิตสมบัติ และปรตถปฏิบัติ

ที่นี่ สืบลึกลงไปอีก ท่านบอกว่า คุณคือสมบัติและปฏิบัติสองอย่างนี้มีความเกี่ยวข้องกันกับหลักธรรมใหญ่ๆ อยู่ ๒ ประการ และพุทธคุณที่เป็นอตตหิตสมบัติและปรตถปฏิบัติ ก็มาจากธรรม ๒ ประการนี้

ข้อที่ ๑ คือ **ปัญญา** ความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

ข้อที่ ๒ คือ **กรุณา** ความมีจิตหวั่นไหวเมื่อผู้อื่นมีความทุกข์ พร้อมที่จะช่วยเหลือให้เขาพ้นจากความทุกข์

สรุปว่า พุทธคุณ ถ้าพูดในแง่ของตัวธรรมะที่เป็นแกนเป็นแหล่งที่มาของการปฏิบัติกิจการ ก็มีปัญญา และกรุณา พุทธคุณก็สรุปลงไปได้เป็น ๒ ข้อ ตอนหลังเราเพิ่มวิสุทธิคุณเข้าไปอีกข้อหนึ่ง หรือใครจะเพิ่มอะไรเข้าไปอีกก็ได้ ในเมืองไทยนิยมเพิ่มวิสุทธิคุณเข้าไปเป็น ๓ แต่ว่าตัวหลักแท้ๆ ก็มี ๒ คือ ปัญญาคุณกับกรุณาคุณ นี่ของแท้และดั้งเดิม เป็นคุณธรรมหลักของพระพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนหรือชาวพุทธในฐานะที่เป็นพุทธสาวกก็ดำเนินตามพระพุทธจริยาวัตรนี้ ในการที่สร้างเสริมคุณธรรมหลักสำคัญ คือ ปัญญาและกรุณา

ควรสังเกตด้วยว่า คุณธรรม ๒ อย่างนี้มีถึงขั้นที่เป็นข้อแสดงความแตกต่างระหว่างสองพระพุทธานุภาพ คือ พุทธศาสนาเถรวาทอย่างที่เราประจักษ์มากมายบอกว่า เป็นนิกายที่เน้นคุณธรรม คนจะต้องเพียรพยายามฝึกอบรมปัญญา เพื่อของพระพุทธานุภาพด้วยริ้วแรงของตน ส่วนเน้นคุณธรรมข้อกรุณา ถือว่าต้องพยายามช่วยเหลือตามคติพระโพธิสัตว์

คติพระโพธิสัตว์ถือว่า ถ้าหากคนอื่นยังไม่นิพพาน ยังไม่พ้นจากบ่วงแห่งความทุกข์แล้ว ย่อมเข้าถึงความหลุดพ้นนั้น นี้เรียกว่า ยึดชย เกิดเป็นนิกายที่เรียกว่า 'มหายาน' ขึ้น เราถือว่าศาสนาที่เน้นคนละอย่าง เน้นปัญญาไปด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่ง จากการที่เน้นต่างกันอย่างนี้ ก็ทำให้เกิดขึ้นทั้งในหลักการปลีกย่อย ทั้งในด้านรูปแบบท่ามากมายเหลือเกิน

อย่างไรก็ตาม การแตกแยกอันนี้ก็เป็นคติจะต้องทบทวนกันเสมอๆ ว่าอันที่จริงแล้ว ธรรมคุณของพระพุทธเจ้าก็มีทั้ง ๒ ประการนี้ การที่จะจะจนเกินไปนั้น นานไปมันก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา

๗ และ กรุณา พุทธคุณที่มาจาก

เหตุสมมติ และปรตถปฏิบัติ

ลึกลงไปอีก ท่านบอกว่า คุณคือสมมติและปฏิบัติ
ความเกี่ยวข้องกันกับหลักธรรมใหญ่ๆ อยู่ ๒
พุทธคุณที่เป็นอัตตหิตสมมติและปรตถปฏิบัติ ก็
ประการนี้

คือ ปัญญา ความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความ

คือ กรุณา ความมีจิตวันไหนเมื่อผู้อื่นมีความ
ช่วยเหลือให้เขาพ้นจากความทุกข์

พุทธคุณ ถ้าพูดในแง่ของตัวธรรมะที่เป็นแกนเป็น
การปฏิบัติกิจการ ก็มีปัญญา และกรุณา พุทธคุณ
เป็น ๒ ข้อ ตอนหลังเราเพิ่มวิสุทธิคุณเข้าไปอีก
จะเพิ่มอะไรเข้าไปอีกก็ได้ ในเมืองไทยนิยมเพิ่ม
เป็น ๓ แต่ว่าตัวหลักแท้ๆ ก็มี ๒ คือ ปัญญาคุณ
นี่ของแท้และดั้งเดิม เป็นคุณธรรมหลักของพระ
ศาสนิกชนหรือชาวพุทธในฐานะที่เป็นพุทธสาวกก็
พุทธจริยวัตรนี้ในการที่สร้างเสริมคุณธรรมหลัก
ปัญญาและกรุณา

ควรสังเกตด้วยว่า คุณธรรม ๒ อย่างนี้มีความสำคัญมาก
ถึงขั้นที่เป็นข้อแสดงความแตกต่างระหว่างสองนิกายใหญ่ของ
พระพุทธศาสนา คือ พุทธศาสนาเถรวาทอย่างที่เราคุ้นกันนี้ มี
ปราชญ์มากมายบอกว่า เป็นนิกายที่เน้นคุณธรรมข้อปัญญา ทุก
คนจะต้องเพียรพยายามฝึกอบรมปัญญา เพื่อเข้าถึงจุดหมาย
ของพระพุทธศาสนาด้วยเรี่ยวแรงของตน ส่วนนิกายมหายาน
เน้นคุณธรรมข้อกรุณา ถือว่าจะต้องพยายามช่วยเหลือผู้อื่นก่อน
ตามคติพระโพธิสัตว์

คติพระโพธิสัตว์ถือว่า ถ้าหากคนอื่นยังไม่บรรลุนิพพาน
ยังไม่พ้นจากบ่วงแห่งความทุกข์แล้ว ตัวเราเองก็จะไม่
ยอมเข้าถึงความหลุดพ้นนั้น นี่เรียกว่า ยึดขยายกันออกไป ก็
เกิดเป็นนิกายที่เรียกว่า 'มหายาน' ขึ้น เราถือว่า ๒ นิกายพุทธ
ศาสนานี้เน้นคนละอย่าง เน้นปัญญาไปด้านหนึ่ง เน้นกรุณาไป
อีกด้านหนึ่ง จากการที่เน้นต่างกันนี้ ก็ทำให้เกิดความแตกต่างกัน
ขึ้นทั้งในหลักการปลีกย่อย ทั้งในด้านรูปแบบต่างๆ ขยายออกไป
มากมายเหลือเกิน

อย่างไรก็ตาม การแตกแยกอันนี้ก็เป็นคติเตือนใจเราว่าเรา
จะต้องทบทวนกันเสมอๆ ว่าอันที่จริงแล้ว ธรรมะที่เป็นหลักเป็น
คุณของพระพุทธเจ้าก็มีทั้ง ๒ ประการนี้การที่จะเน้นไปข้างเดียวๆ
จนเกินไปนั้น นานไปมันก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมาจนกระทั่งแยก

นิกายกันได้เป็นต้น เมื่อเน้นจนเกินไปด้านใดด้านหนึ่งแล้ว มันก็เกิดความบกพร่องด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย อาจจะไปเสียอัตตหิตสมบัติ หรือไปเสียด้านปรัตตปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของชาวพุทธเองที่จะต้องมาพิจารณาสำรวจว่า หลักธรรมทั้ง ๒ ด้านนี้จะต้องพยายามทำให้บริบูรณ์ และพยายามที่จะไม่ให้เสื่อมเสียไปด้านใดด้านหนึ่ง

เรื่องการเน้นเกินไปจนกระทั่งเกิดการประพฤติปฏิบัติอะไรต่างๆ นี่ ถ้าเรารู้จักอาศัยภาพที่คนอื่นเขามองดูเรา บางทีก็ช่วยได้เหมือนกัน ยกตัวอย่างในเรื่องฝ่ายเถรวาท พุทธศาสนาเถรวาทโดยมากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แถวๆ ประเทศไทย พม่า เขมร ลาว ที่เดี๋ยวนี้ก็เกิดสงสัยว่าเป็นอย่างไรบ้าง แล้วก็ไปลังกา ที่ถือว่าได้รับก่อน

ทัศนะชาวตะวันตกที่มองชาวพุทธ

ที่นี้เรามองดูว่าคนอื่นเขาคิดอย่างไรต่อเรา ลองมองดูพวกตะวันตก เพราะพวกนี้นับถือศาสนาอื่นเป็นส่วนมาก แล้วก็ต่างวัฒนธรรม ต่างอารยธรรม ดูว่าในช่วงเวลาไม่นานมานี้ที่เขามาสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเรา เขามองเราอย่างไร ภาพที่เขา มองประเทศไทยนี้หรือเอเชียอาคเนย์ทั้งหมด

ด้านหนึ่ง เขามองไปที่เรื่องการประพฤติปฏิบัติ การแสวง

หาการบำเพ็ญเพียรทางจิตใจ ด้านนี้ก็ปรากฏว่า มีตกไม่น้อยเลยมีความตื่นเต้น และได้มองเห็นเมืองเจริญในด้านนี้ เราก็เอามาพูดมาภูมิใจกันว่า พระพุทธเจ้าที่นับถือ นั้น มีคนต่างชาติ ต่างศาสนา ต่างวัฒนธรรม แสดงว่าเรามีของดีแน่

ชาวต่างชาติเหล่านี้ไปอยู่ในป่าในเขาก็หลาย เป็นพระต่างประเทศลัทธิๆ อยู่ในเมืองไทย ถึงกับพระฝรั่ง* ก็มี และคำสอนเหล่านี้ก็ยิ่งแพร่หลาย ตก ฝรั่งเศสมาแล้วเรียนไป มาปฏิบัติ มาบวชพระ ประเทศของตน บางทีถึงแม้จะลี้กไปแล้ว แกก็ไปมีภูมิลาน** สอนในอเมริกาก็มี อันนี้เป็นข้อที่น่าชื่น

แต่มองไปอีกด้านหนึ่ง พวกที่มองทางด้านลัทธิ หรือ ๒๐ ปีมานี้ ในด้านนี้จะปรากฏคำติเตียนอย่างมากมาย การริเริ่มในทางติเตียนนี้มีมานานหลาย

* ได้แก่วัดป่านานาชาติ สาขาวัดหนองป่าพง จังหวัดอุตรดิตถ์ สาขาสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

** เช่น นายแจ๊ค คอห์นฟีลด์ ชาวอเมริกัน เคยมาบวชที่วัดหนองป่าพงระยะหนึ่ง เมื่อลาสิกขาแล้วได้กลับมามีภูมิลานที่เมือง Barre ในรัฐ Massachusetts ประ

ต้น เมื่อแน่นจนเกินไปด้านใดด้านหนึ่งแล้ว มันก็
ร่วงด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย อาจจะไปเสียอัตตหิตสมบัติ
ปรัตตปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของชาว
วงมาพิจารณาสำรวจว่า หลักธรรมทั้ง ๒ ด้านนี้จะ
ทำให้บริบูรณ์ และพยายามที่จะไม่ให้เสื่อมเสียไป

ง

รแน่นเกินไปจนกระทั่งเกิดการประทุติปฏิบัติอะไร
ถ้ารู้จักอาศัยภาพที่คนอื่นเขามองดูเรา บางทีก็ช่วย
ยกตัวอย่างในเรื่องฝ่ายเถรวาท พุทธศาสนาเถรวาท
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แถวๆ ประเทศไทย พม่า
ไต้หวันก็เกิดสงสัยว่าเป็นอย่างไรบ้าง แล้วก็ไปลังกา
อน

นะชาวตะวันตกที่มองชาวพุทธ

งอดูว่าคนอื่นเขาคิดอย่างไรต่อเรา ลองมองดูพวก
เขาพวกนี้นับถือศาสนาอื่นเป็นส่วนมาก แล้วก็ต่าง
งอารยธรรม ดูว่าในช่วงเวลาไม่นานมานี้ที่เขา
มอกับเรา เขามองเราอย่างไร ภาพที่เขา มองประเทศ
ยอาคเนย์ทั้งหมด

ง เขามองไปที่เรื่องการประทุติปฏิบัติ การแสวง

หาการบำเพ็ญเพียรทางจิตใจ ด้านนี้ก็ปรากฏว่า มีพวกชาวตะวัน
ตกไม่น้อยเลยมีความตื่นเต้น และได้มองเห็นเมืองไทยว่ามีความ
เจริญในด้านนี้ เราก็เอามาพูดมาภูมิใจกันว่า พระพุทธศาสนาของ
เราที่นับถือกัน มีคนต่างชาติ ต่างศาสนา ต่างวัฒนธรรม เลื่อมใส
แสดงว่าเรามีของดีแน่

ชาวต่างชาติเหล่านี้ไปอยู่ในป่าในเขาก็กหลายท่าน มีสำนักที่
เป็นพระต่างประเทศล้วนๆ อยู่ในเมืองไทย ถึงกับเจ้าอาวาสเป็น
พระฝรั่ง* ก็มี และคำสอนเหล่านี้ก็ยิ่งแพร่หลายไปในทางตะวัน
ตก ฝรั่งมาเล่าเรียนไป มาปฏิบัติ มาบวชพระ ไปแล้วกลับไป
ประเทศของตน บางทีถึงแม้จะสึกไปแล้ว แกก็ไปตั้งสำนักกัม-
มัฏฐาน** สอนในอเมริกาที่มี อันนี้เป็นข้อที่น่าชื่นชม

แต่มองไปอีกด้านหนึ่ง พวกที่มองทางด้านสังคมในช่วง ๑๐
หรือ ๒๐ ปีมานี้ ในด้านนี้จะปรากฏคำติเตียนพระพุทธศาสนา
อย่างมากมาย การริเริ่มในทางติเตียนนี้มีมานานหลายสิบปีแล้ว เช่น

* ได้แก่วัดป่านานาชาติ สาขาวัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี สวน
โมกขนานาชาติ สาขาสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ฯลฯ

** เช่น นายแจ๊ค คอห์นฟีลด์ ชาวอเมริกัน เคยมาบวชอยู่กับหลวงพ่อบุช
ที่วัดหนองป่าพงระยะหนึ่ง เมื่อลาสิกขาแล้วได้กลับไปตั้งสำนักสอน
กัมมัฏฐานที่เมือง Barre ในรัฐ Massachusetts ประเทศสหรัฐอเมริกา

นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันที่มีชื่อเสียงชื่อ แมกซ์ เวเบอร์ แต่ว่าในช่วง ๑๐ กว่า ๒๐ ปีนี้ก็เด่น ตัวอย่างเช่น เมื่อตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ที่สอนในระดับปริญญาชั้นสูงเหนือกว่าปริญญาตรี ตอนนั้นได้มีโครงการร่วมกับทางมหาวิทยาลัยในประเทศอเมริกาและอาจารย์ในเมืองนอก ก็มาร่วมช่วยเหลือในการริเริ่ม ท่านเหล่านี้ก็ได้มาพิจารณาสำรวจสถาบันต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานอะไรต่ออะไรของประเทศไทยว่าจะเกื้อกูลแก่การพัฒนาประเทศชาติ โดยเฉพาะในการจัดสรรการปกครองประเทศนี้ให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างไรบ้าง

มีท่านหนึ่งได้เขียนหนังสือไว้ คือ ศาสตราจารย์ชัทตัน เมื่อท่านกลับไปแล้ว หนังสือก็ออกมาปรากฏว่าได้ติเตียนพุทธศาสนาอย่างมากมาว่าเป็นตัวการสำคัญขัดขวางการพัฒนาประเทศไทย ท่านผู้นั้นนอกจากได้แสดงข้อสังเกตของตนเองแล้ว ก็ได้อ้างคำสอนของนักปราชญ์ เช่น อัลเบิร์ต ชไวเซอร์ ซึ่งเป็นนักปราชญ์เยอรมัน เป็นบาทหลวงที่มีชื่อเสียง ได้วิเคราะห์หลักคำสอนในพุทธศาสนาไว้ว่า เป็นไปในทางที่ขัดขวางความเจริญ

หลังจากนั้นก็ยังมีหนังสือเป็นพวกตำรับตำราก็มี ที่กล่าวตำหนิติเตียนพุทธศาสนาในแง่ของสังคมนี้อีกหลายเล่ม คำตำหนิติเตียนเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาไม่เกื้อกูลหรือขัดถ่วงต่อ

การพัฒนาประเทศชาติ โดยอ้างคำสอนที่สำคัญของพุทธศาสนาที่สอนให้คนมีหน้าที่แห่งการปลื้มตัวออกจากสังคม ไม่สู้สังคม ไม่เข้าร่วมแก้ไขปัญหา ปลื้มตัวหนีหลบออกไป เป็นหน้าที่ที่ไม่เกื้อกูลแก่การพัฒนาของประเทศไทย

แล้วคำสอนอย่างที่สองที่สอนกันอยู่ อย่างที่เชื่อกันว่าจะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่) ก็สอนให้คนละชั่วทำดีๆ ที่ว่าละชั่วนั้น เอาละ...ชั่วก็ละชั่ว แต่ว่าทำดีนั้นทำอื่ก็คือเว้นชั่ววั้น ว่าพระพุทธศาสนาได้แก่นั้น เช่น คำสอนในมรรค สัมมาวาจาเป็นไหน นี่เป็นข้อจำกัดความในบาลีก็บอกว่า สัมมาวาจา ก็คือเว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดคำส่อเสียด เว้นจากแค่นี้คือดีแล้ว ก็หมายความว่า พูดดีในพุทธศาสนาเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ทำดีก็แค่นั้น ว่าสัมมากรรมมันตงานชอบคืออะไร เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอกุศลจากกาเมสุมิฉาจาร ก็เท่านั้น เว้นชั่วคือทำดี ทำดีไม่ช่วยให้ชาวพุทธได้ทำอะไรที่เป็นเรื่องในทางสร้าง เว้นชั่วได้เท่านั้นเอง

อ้อ...ที่สอนให้ทำดีก็ยังมีบ้าง คือ หลักพรหมจรรย์ มุทิตา อุเบกขา แต่เมตตาทำอะไรก็บอกว่า

ชาวเยอรมันที่มีชื่อเสียงชื่อ แมกซ์ เวเบอร์ แต่ว่า
 ๒๐ ปีนี้ก็เด่น ตัวอย่างเช่น เมื่อตั้งคณะรัฐประ-
 ราชวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็น
 พัฒนบริหารศาสตร์ ที่สอนในระดับปริญญาชั้น
 รัฐมนตรี ตอนนั้นได้มีโครงการร่วมกับทางมหา
 วิทยาลัยอเมริกาและอาจารย์ในเมืองนอก ก็มาร่วม
 เจริญรื้อ ท่านเหล่านี้ก็ได้มาพิจารณาสำรวจสถาบัน
 ฐานอะไรต่ออะไรของประเทศไทยว่าจะเกื้อกูลแก่
 ประเทศชาติ โดยเฉพาะในการจัดสรรการปกครอง
 รัฐก้าวหน้าไปอย่างไรบ้าง

นี่ได้เขียนหนังสือไว้ คือ ศาสตราจารย์ชัทตัน เมื่อ
 หนังสือก็ออกมาปรากฏว่าได้ดีเตียนพุทธศาสนา
 ว่าเป็นตัวการสำคัญขัดขวางการพัฒนาประเทศไทย
 ก็ได้แสดงข้อสังเกตของตนเองแล้ว ก็ได้อ้างคำ
 ราชณ์ เช่น อัลเบิร์ต ชไวเซอร์ ซึ่งเป็นนักปราชญ์
 ฆราวาสที่มีชื่อเสียง ได้วิเคราะห์หลักคำสอนใน
 ว่าเป็นไปในทางที่ขัดขวางความเจริญ

เน้นก็ยังมึหนังสือเป็นพวกตำรับตำราที่มี ที่กล่าว
 พุทธศาสนาในแง่ของสังคมนี้อีกหลายเล่ม คำตำหนิ
 ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาไม่เกื้อกูลหรือขัดขวางต่อ

การพัฒนาประเทศชาติ โดยอ้างคำสอนที่สำคัญทั้งสิ้น เช่นว่า
 พุทธศาสนาสอนให้คนมีท่าทีแห่งการปลีกตัวปลีกหนี
 ออกจากสังคม ไม่สู้สังคม ไม่เข้าร่วมแก้ไขปัญหา แต่พยายาม
 ปลีกตัวหนีหลบออกไป เป็นท่าทีที่ไม่เกื้อกูลแก่การแก้ไขปัญหา
 ของประเทศชาติ

แล้วคำสอนอย่างที่สองที่สอนกันอยู่ อย่างที่เชื่อกันอยู่ (คำสอน
 แท้จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่) ก็สอนให้คนละชั่วทำดีทำใจให้บริสุทธิ์
 ที่ว่าละชั่วนั้น เอาละ...ชั่วก็ละชั่ว แต่ว่าทำดีนั้นทำอย่างไร ว่าทำดี
 ก็คือเว้นชั่วว้างนั้น ว่าพระพุทธศาสนาได้แก่นั้น เช่น เขายกตัวอย่าง
 คำสอนในมรรค สัมมาวาจาเป็นไหน นี่เป็นข้อความในบาลี คำ
 จำกัดความในบาลีก็บอกว่า สัมมาวาจาก็คือเว้นจากพูดปด เว้น
 จากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดคำส่อเสียด เว้นจากคำพูดเพ้อเจ้อ
 แค่นี้คือดีแล้ว ก็หมายความว่า พูดดีในพุทธศาสนา ก็แค่ไม่พูด
 เท็จ ไม่พูดคำหยาบ ทำดีก็แค่นั้น ว่าสัมมากัมมันตะ ทำชอบ การ
 งานชอบคืออะไร เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอกินนาทาน เว้น
 จากกาเมสุมิฉาจาร ก็เท่านั้น เว้นชั่วคือทำดี ทำดีคือแค่เว้นชั่ว
 ไม่ช่วยให้ชาวพุทธได้ทำอะไรที่เป็นเรื่องในทางสร้างสรรค์ แค่ว่า
 เว้นชั่วได้เท่านั้นเอง

อ้อ...ที่สอนให้ทำดีก็ยังมึบ้าง คือ **หลักพรหมวิหาร** เมตตา
 กรุณา มุทิตา อุเบกขา แต่เมตตาทำอะไรก็บอกว่าให้แผ่เมตตา ก็

แค่มานอนแผ่เมตตาดูอยู่ไม่ได้สอนให้เข้าไปช่วยสังคม ไม่ได้ไปลงมือลงแรงทำอะไร สอนได้แค่ว่านั่งแผ่เมตตาดูอยู่ในห้อง นี่คือดีของพุทธศาสนาแล้ว ฉะนั้น อย่างนี้ก็ไม่ช่วยแก้ปัญหาสังคมอะไรได้เลย

ทีนี้ เขาก็ว่าต่อไป **หลักการ** พระพุทธศาสนาสอนให้เห็นว่า คนที่เขาได้รับผลร้ายเกิดมาไม่ดี ยากจน มีโรคภัยไข้เจ็บ พิกارมา ก็เป็นเพราะผลกรรมของเขาแต่ชาติก่อน เมื่อมันเป็นกรรมของเขา เราก็วางอุเบกขา ก็วางเฉยเสีย ก็มันเป็นกรรมของเขาเองนี่ อุเบกขาในพรหมวิหารบอกว่า ไม่ยินดียินร้ายในการที่ผู้อื่นประสบความวิบัติโชคร้ายไหมละ อ้าว...ก็เขาประสบความวิบัติเพราะเกิดมาไม่ดี ก็เป็นกรรมของเขา เขาประสบความวิบัติ เราก็ไม่ยินดียินร้ายก็วางเฉย

รวมแล้วพุทธศาสนาไม่เกื้อกูลแก่การพัฒนาประเทศชาติ ไม่ให้คนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้เอาตัวรอดคนเดียว อะไรต่ออะไรเขาก็ว่าไป แม้แต่คำสอนเรื่อง สุทธิ อสุทธิ ปัจจัยตั้ง นาญ โณ อัญญัง วิโสธเย ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์เป็นเรื่องเฉพาะตน คนอื่นจะทำให้คนอื่นบริสุทธิ์ไม่ได้ อะไรทำนองนี้ เขาก็ไปอ้างให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเอาแต่ตัวรอดคนเดียว ไม่ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ทีนี้ ชาวพุทธเราได้ยินก็มีปฏิกิริยา บางท่านก็ได้ว่ากล่าว

ตอบโต้ บ้างก็ถึงกับใช้คำหยาบหรือถึงกับด่าเขา อยะถูกด่ามาก มีผู้นำในหมู่ชาวพุทธบางท่านก็เขียนจดหมายตอบหลังจากนั้นมาพวกเราก็ไม่ใส่ใจ ไม่สนใจ สิ่ม

ขอให้มาพิจารณาตามที่ว่านี้ เสียงของคนที่เป็นสิ่งที่เราควรจะนำมารับฟังและก็พิจารณาตนเองจะปฏิบัติคลาดเคลื่อนไปจากคำสอนของพระพุทธก็ได้ พระพุทธเจ้าสอนเราอยู่แล้วให้รับฟังคำดำนิพรหมชาลสูตร นี่ก็เป็นพระสูตรแรกเลย พระสูตรพระสูตรทั้งหลายในพระสุตตันตปิฎก คือ เล่มที่ ๔ ว่า ถ้าผู้อื่นมาติเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ด้วยจิตใจที่มั่นคง ไม่ว้าวาม ไม่เทียวเร้าร้อนไอะไรที่มันไม่ถูกต้องก็ให้แก้ไขไป ตอบชี้แจงไปตามนี้เป็นตัวอย่างยกมาให้เห็นถึงแง่ที่มันเกิดปัญหาขึ้นก็เลยพูดขยายออกไปจากเรื่องพระคุณของพระพุทธ

รวมแล้วก็ถือว่า หน้าที่ของชาวพุทธที่จะดำรงจริยวัตรนั้น ก็ได้แก่เรื่องอัตตหิตสมัตติและปรัตธรรมะที่เป็นแกน เป็นมูลฐาน คือ ปัญญา กับกรุณธรรมสำคัญในเรื่องของชีวิตของเรา การที่จะทำขึ้นสำเร็จกิจสำเร็จการก็อยู่ที่ปัญญา ทำให้เกิดอรรถในขั้นสุดท้าย แม้แต่ศัพท์วิชาจำเพาะ เราก็ใช้คำว่า

เมตตาอยู่ไม่ได้สอนให้เข้าไปช่วยสังคม ไม่ได้ไปลง
อะไร สอนได้แค่ว่านั่งแผ่เมตตาอยู่ในห้อง นี่คื
สนาแล้ว ฉะนั้น อย่างนี้ก็ไม่ช่วยแก้ปัญหาสังคม

ก็ว่าต่อไป **หลักการ** พระพุทธศาสนาสอนให้
เราได้รับผลร้ายเกิดมาไม่ดี ยากจน มีโรคภัยไข้เจ็บ
เพราะผลกรรมของเขาแต่ชาติก่อน เมื่อมันเป็น
เราก็วางอุเบกขา ก็วางเฉยเสีย ก็มันเป็นกรรมของ
เขาในพรหมวิหารบอกว่า ไม่ยินดียินร้ายในการที่ผู้
ามวิบัติให้ไหมละ อ้าว...ก็เขาประสบความวิบัติ
ไม่ดี ก็เป็นกรรมของเขา เขาประสบความวิบัติ เราก็
ก็วางเฉย

ว่าพุทธศาสนานี้ไม่เกื้อกูลแก่การพัฒนาประเทศชาติ
เหลือซึ่งกันและกัน ทำให้เอาตัวรอดคนเดียว อะไร
ไป แม้แต่คำสอนเรื่อง สุทธิ อสุทธิ บัณฑิตตั้ง
ยัง วิโสธเย ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์เป็นเรื่องเฉพาะ
ทำให้คนอื่นบริสุทธิ์ไม่ได้ อะไรทำนองนี้ เขาก็ไป
พระพุทธศาสนานี้เอาแต่ตัวรอดคนเดียว ไม่ให้
กูลกัน

ว่าพุทธเราได้ยินก็มีปฏิกริยา บางท่านก็ได้ว่ากล่าว

ตอบโต้ บ้างก็ถึงกับใช้คำหยาบหรือถึงกับด่าเขา อย่างท่านชัฏตัน
ถูกด่ามาก มีผู้นำในหมู่ชาวพุทธบางท่านก็เขียนด่าอย่างแรงๆ
ตอนหลังจากนั้นมาพวกเราที่ไม่ใส่ใจ ไม่สนใจ ลืมไปเสียเลย

ขอให้มาพิจารณาตามที่ว่านี้ เสียงของคนที่เขามองดูเรา
เป็นสิ่งที่เราควรจะนำมารับฟังและก็พิจารณาตนเอง บางที่เราอาจ
จะปฏิบัติคลาดเคลื่อนไปจากคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แท้จริง
ก็ได้ พระพุทธเจ้าสอนเราอยู่แล้วให้รับฟังคำดำหนิตว่า อย่างใน
พรหมชาลสูตร นี่ก็เป็นพระสูตรแรกเลย พระสูตรแรกในบรรดา
พระสูตรทั้งหลายในพระสูตรตันตปิฎก คือ เล่มที่ ๔ ท่านบอกแล้ว
ว่า ถ้าผู้อื่นมาติเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็ให้เรา
ฟังด้วยจิตใจที่มั่นคง ไม่ว่าวาม ไม่เที่ยวเร้าร้อนไป ให้พิจารณา
อะไรที่มันไม่ถูกต้องก็ให้แก้ไขไป ตอบชี้แจงไปตามความเป็นจริง
นี่เป็นตัวอย่างยกมาให้เห็นถึงแง่ที่มันเกิดปัญหาขึ้นมา เอาละ...นี่
ก็เลยพูดขยายออกไปจากเรื่องพระคุณของพระพุทธเจ้า

รวมแล้วก็คือว่า หน้าที่ของชาวพุทธที่จะดำเนินตามพุทธ
จริยวัตรนั้น ก็ได้แก่เรื่องอัตตหิตสมบัติและปรัตถปฏิบัติ ซึ่งมี
ธรรมะที่เป็นแกน เป็นมูลฐาน คือ ปัญญา กับกรุณา ปัญญาเป็น
คุณธรรมสำคัญในเรื่องของชีวิตของเรา การที่จะทำให้หลุดพ้นใน
ขั้นสำเร็จก็สำเร็จการก็อยู่ที่ปัญญา ทำให้เกิดอัตตหิตสมบัติ ซึ่ง
ในขั้นสุดท้าย แม้แต่ศัพท์วิชาจำเพาะ เราก็ใช้คำว่า ปัญญาในรูป

แบบต่างๆ เช่น วิปัสสนา หมายถึง ปัญญาที่รู้เท่าทันสภาวะธรรมตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเรื่องชั้น ๕ ไตรลักษณ์ ฐิติภูมิ จสุมุขปาป อะไอย่างนี้

อีกด้านหนึ่งก็คือ คุณธรรมข้อกรรณาเป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลในทางสังคม หรือจะให้เราทำหน้าที่ในทางสังคมได้ ดำเนินปรตปฏิบัติได้ ปรตปฏิบัตินี้ ถ้าเรามองดูในหลักของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าท่านสอนเราอยู่เสมอให้นึกถึงเพื่อนมนุษย์ ลัทธิทั้งหลายในฐานะเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น เพื่อนร่วมโลก เพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขของเรา มีลักษณะอย่างหนึ่งใช้ศัพท์สมัยใหม่ว่า มีพัฒนาการในต่างระดับกัน ลำหลังบ้าง ก้าวหน้าบ้าง มีคุณธรรมมากบ้างน้อยบ้าง ทั้งหมดนี้ล้วนมีลักษณะที่เป็นเพื่อนกันทั้งนั้น ไม่ว่าเขาจะใช้ศัพท์ว่าชั่วกว่าดีกว่าก็ตาม แม้จะชั่ว เลวทรามอะไร มันก็เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมเกิด แก่เจ็บตายด้วยกัน

ฉะนั้นท่าทีของเราเบื้องต้นแรกในฐานะที่อยู่ร่วมกัน คุณธรรมคู่กับกรรณาก็คือมีเมตตาต่อกัน มีความเมตตาต่อกัน มีความรัก มีความปรารถนาดี ต้องการให้กันและกันมีความสุข และเมื่อเขาประสบความสำเร็จหรือเราประสบความสำเร็จแล้วคนอื่นยังมีคุณธรรมที่ล้ำหลังกว่า เราก็มีกรรณาคิดจะช่วยเหลือ ถ้าเรามองด้วยความเข้าใจในฐานะที่เขาเป็นเพื่อนร่วมโลกร่วมเกิดแก่เจ็บตายและด้วย

คุณธรรมคือเมตตากรรณาแล้ว เราก็วางใจได้ถูก จัดชุมชนตามหลักพุทธศาสนา อาจประกอบด้วยบุคคลหรืออะไรก็ตามที่มีความแตกต่างกันได้มากมาย ตั้หรามต่ำช้าที่เรียกว่ามากมายอย่างยิ่ง จนกระทั่งบริสุทธิไปเป็นพระอรหันต์ ชุมชนทั้งหมดนี้ควรจะได้จากพระพุทธศาสนา ทุกคนควรจะน้อมเอาเข้ามาศาสนาได้

ความแตกต่างในสังคมชาวพุทธ

เมื่ออยู่ในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงยังมีความได้มากมายในหมู่ชาวพุทธ แม้แต่ขั้นที่เป็นอุตมคติ เป็นอริยสงฆ์ หรือเดิมเรียกว่าเป็น สาวกสังโฆ (คั้นั้น เดิมท่านไม่ค่อยใช้หรอก ความจริงศัพท์เดิมที่สังโฆ แม้ในบทสวดสังฆคุณยังใช้ว่า สาวกสังโฆ)

สาวกสังโฆ หรือสาวกสงฆ์ นี้ก็ประกอบไประดับ เราเรียกว่าเป็นโสดาบัน เป็นสกาคามี เป็นอรหันต์ และแยกชอยออกไปในแต่ละขั้นเป็นแล้วก็เป็น ๘ อย่างในบทสวดสังฆคุณนั้น สาวกหลายหลายอยู่ในตัว มีความแตกต่างให้เห็นว่าในทางชีวิตจิตใจนี้มันไม่เท่าเทียมกัน แต่เราก็มีคว

๖ วิปัสสนา หมายถึง ปัญญาที่รู้เท่าทันสภาวะธรรมจริง รู้เท่าทันเรื่องชั้น ๕ ไตรลักษณ์ รู้ปฏิจลสมุป-
ปังนี้

หนึ่งก็คือ คุณธรรมข้อกรุณาเป็นคุณธรรมที่เกื้อกูล
หรือจะให้เราทำหน้าที่ในทางสังคมได้ ดำเนินปรกติ-
ปฏิบัติดี ถ้าเรามองดูในหลักของพระพุทธศาสนา
จนเราอยู่เสมอให้หนักถึงเพื่อนมนุษย์ สัตว์ทั้งหลาย
ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น เพื่อนร่วม
ทุกข์ร่วมสุขของเรา มีมันมีลักษณะอย่างหนึ่ง
ไม่ว่า มีพัฒนาการในต่างระดับกัน ลำหลังบ้าง ก้าว
ธรรมมากบ้างน้อยบ้าง ทั้งหมดนี้ล้วนมีลักษณะที่
งั้นนั้น ไม่ว่าเขาจะใช้ศัพท์ว่าชั่วกว่าดีกว่าก็ตาม แม้
เมอะไร มันก็เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมเกิด
ด้วยกัน

ถ้าที่ของเราเบื้องต้นแรกในฐานะที่อยู่ร่วมกัน คุณธรรม
อมีเมตตาต่อกัน มีความเมตตาต่อกัน มีความรักมี
ดี ต้องการให้กันและกันมีความสุข และเมื่อเขา
ทุกข์หรือเราประสบความสุขแล้วคนอื่นยังมีคุณธรรม
เราก็มีกรุณาคิดจะช่วยเหลือ ถ้าเรามองด้วยความ
เขาเป็นเพื่อนร่วมโลก ร่วมเกิดแก่เจ็บตาย และด้วย

คุณธรรมคือเมตตากรุณาแล้ว เราก็วางใจได้ถูก ต้องมองเห็นว่า
ชุมชนตามหลักพุทธศาสนา อาจประกอบด้วยบุคคลหรือเอกชน
หรืออะไรก็ตามที่มีความแตกต่างกันได้มากมาย ตั้งแต่คนชั่วเลว
ทรมานต่ำช้าที่เรียกว่ามากมายอย่างยิ่ง จนกระทั่งถึงดีจนกระทั่ง
บริสุทธิ์ไปเป็นพระอรหันต์ ชุมชนทั้งหมดนี้ควรจะได้รับประโยชน์
จากพระพุทธศาสนา ทุกคนควรจะน้อมเอาเข้ามาในวงการพุทธ
ศาสนาได้

ความแตกต่างในสังคมชาวพุทธ

เมื่ออยู่ในพระพุทธศาสนาแล้วจึงยังมีความแตกต่างกันไป
ได้มากมายในหมู่ชาวพุทธ แม้แต่ขั้นที่เป็นอุดมคติ ที่เราเรียกว่า
เป็นอริยสงฆ์ หรือเดิมเรียกว่าเป็น สาวกสงฆ์ (ศัพท์ว่าอริยสงฆ์
นั้น เดิมท่านไม่ค่อยใช้หรอก ความจริงศัพท์เดิมที่ใช้ คือ สาวก-
สงฆ์ แม้ในบทสวดสังฆคุณยังใช้ว่า สาวกสังฆ)

สาวกสังฆ หรือสาวกสงฆ์ นี้ก็ประกอบไปด้วยบุคคล ๔
ระดับ เราเรียกว่าเป็นโสดาบัน เป็นสกทาคามี เป็นอนาคามี และ
เป็นอรหันต์ และแยกชื่อยออกไปในแต่ละขั้นเป็น ๒ ขั้นอีก รวม
แล้วก็เป็น ๘ อย่างในบทสวดสังฆคุณนั้น สาวกสังฆมีความ
หลากหลายอยู่ในตัว มีความแตกต่างให้เห็นว่าในความก้าวหน้า
ทางชีวิตจิตใจนั้นไม่เท่าเทียมกัน แต่เราก็มีความเคารพซึ่ง

กันและกัน เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน สงฆ์ในระดับสังคมท่านนำมาสร้างเป็นรูปแบบขึ้นเรียกว่า ภิกขุสังโฆ (ภิกขุสังโฆนี้สมัยหลังเราเรียกว่า สมมุติสงฆ์ สมมุติสงฆ์นี้ศัพท์เดิมไม่มี ในเมืองไทยเรามาเรียกว่าสมมุติสงฆ์ แต่เดิมมีสาวกหรือ สาวกสังโฆ กับภิกขุสังโฆ)

ภิกขุสังโฆนี่ก็เป็นสงฆ์ในรูปแบบสำหรับใช้เป็นเครื่องสร้างสงฆ์ในอุดมคติที่เป็นทางจิตใจให้เกิดขึ้น สงฆ์ในทางจิตใจที่แท้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติที่ออกมาเป็นรูปแบบก็ต้องอาศัยรูปแบบเป็นเครื่องช่วย ก็ได้ภิกขุสังโฆนี้ตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแกน ตัวรูปแบบที่จะมาช่วยหาทางสร้างสรรค์สาวกสังโฆที่เราเรียกว่าอริยสงฆ์ให้เกิดขึ้นต่อไป หรืออย่างน้อยเป็นหลักทางสังคมไว้ในระยะยาว และสงฆ์สองอย่างนี้ก็คาบเกี่ยวซึ่งกันและกัน ในแง่อริยสงฆ์หรือสาวกสงฆ์นั้น จะเป็นคนอยู่ในชีวิตอย่างไรก็ได้ จะเป็นคฤหัสถ์ครองเรือน มีบุตรภรรยา เป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี ก็เป็นไป ส่วนพระภิกษุสงฆ์นั้นถึงแม้จะไม่ได้ครองเรือน แต่อาจเป็นปุณฺณกัมมิกก็ได้ หรืออาจเป็นอริยบุคคลจนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ก็ได้ อันนี้เป็นเรื่องของรูปแบบที่สร้างกันขึ้น

แต่รวมแล้วก็คือ มีหลักแห่งความแตกต่างหลากหลายรวมอยู่ด้วยกัน แม้แต่ในอุบาสกอุบาสิกาก็มีต่างกันไปอีก อย่างพุทธพจน์ในมหาปริณิพพานสูตร อุบาสก นอกจากแบ่งโดยความ

เป็นสาวกสังโฆระดับต่างๆ แล้ว ก็ยังแบ่งเป็นพระเป็นภิกษุสังโฆ คือ เป็นพวกที่ถือพรหมจรรย์ก็มี เป็นผู้ก็มี และผู้ที่บรรลุนิพพานแล้วก็มี มีความหลากหลาย

พระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ที่ทำงานเก่งพิเศษก็ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆ ทางปัญญาบ้าง ในทางฤทธิ์บ้าง ในทางเป็นนักอยู่เป็นพหูสูตบ้าง ความประพฤติปฏิบัติก็แตกต่างกัน บุตรส่วนมากอยู่เมือง พระมหาภิณฺฑสละส่วนมากอยู่ย่องว่า เป็นนักถือฤตงศ์ หรืออย่างพระอนนทนนฺทสละ แพบจะไม่เคยอยู่ป่า แต่ก็เป็นองค์สำคัญที่ทำให้สืบต่อมาได้ พระภิกษุทั้งหลายมีความแตกต่างกัน ถนัด แม้บรรลุนิพพานเป็นวิสุทธิบุคคลแล้วก็ตาม

บางครั้งมีผู้มายกย่องพระพุทธเจ้า บอกว่า เก่งเหลือเกิน ถือข้อปฏิบัตินี้เคร่งครัด ถือข้อปฏิบัตินี้ พระองค์ฉันอาหารน้อย สันโดษ ชอบอยู่สงัด จึงเป็นของหมู่สาวกทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า ย่องเราเลยในข้อปฏิบัติเหล่านี้ สาวกไม่ได้เคารพเหล่านี้ดอก โน่น...สาวกองค์นั้นของเราถือปฏิบัติเราในเรื่องนี้ อีก ส่วนข้อนี้เองนั้นก็เคร่งครัดเกินไป เรื่องฉันน้อย เรื่องอยู่ป่า เป็นต้นเป็นหลัก พ

อเพื่อเกื้อกูลกัน สงฆ์ในระดับสังคมท่านนำมาสร้าง เรียกว่า ภิกขุสังโฆ (ภิกขุสังโฆนี้สมัยหลังเราเรียก มี สมมุติสงฆ์นี้ศัพท์เดิมไม่มี ในเมืองไทยเรามาสงฆ์ แต่เดิมมีสาวกหรือ สาวกสังโฆ กับภิกขุสังโฆ) โฆนี่ก็เป็นสงฆ์ในรูปแบบสำหรับใช้เป็นเครื่องสร้าง ที่ที่เป็นทางจิตใจให้เกิดขึ้น สงฆ์ในทางจิตใจที่แท้ ใดๆ ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติที่ออกมาเป็นรูปแบบก็ บบเป็นเครื่องช่วย ก็ได้ภิกขุสังโฆนี้ตั้งขึ้นมาเพื่อ รูปแบบที่จะมาช่วยหาทางสร้างสรรค์สาวกสังโฆที่ สงฆ์ให้เกิดขึ้นต่อไป หรืออย่างน้อยเป็นหลักทาง ะยาว และสงฆ์สองอย่างนี้ก็คาบเกี่ยวซึ่งกันและ สงฆ์หรือสาวกสงฆ์นั้น จะเป็นคนอยู่ในชีวิตอย่าง นคฤหัสถ์ครองเรือน มีบุตรภรรยา เป็นพระโสดา าทาคามี ก็เป็นไป ส่วนพระภิกษุสงฆ์นั้นถึงแม้จะ ๖ แต่อาจเป็นปุณฺณก็ได้ หรืออาจเป็นอริยบุคคล ะระอรหันต์ก็ได้ อันนี้เป็นเรื่องของรูปแบบที่สร้าง

แล้วก็คือ มีหลักแห่งความแตกต่างหลากหลาย แม้แต่ในอุบาสกอุบาสิกาที่มีต่างกันไปอีก อย่าง ากปริณิพพานสูตร อุบาสก นอกจากแบ่งโดยความ

เป็นสาวกสังโฆระดับต่างๆ แล้ว ก็ยังแบ่งเป็นพวกพรหมจารี เป็นกามโมคิ คือ เป็นพวกที่ถือพรหมจรรย์ก็มี เป็นผู้ที่ครองเรือน ก็มี และผู้ที่บรรลุนิพพานแล้วก็มี มีความหลากหลายไปอีก

พระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ที่ทำงานเก่งๆ มีคุณสมบัติ พิเศษก็ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆ เอตทัคคะใน ทางปัญญาบ้าง ในทางฤทธิ์บ้าง ในทางเป็นนาคอยู่ป่าบ้าง ในทาง เป็นพหูสูตบ้าง ความประพฤติปฏิบัติก็แตกต่างกันไป พระสารี บุตรส่วนมากอยู่เมือง พระมหากัสสปะส่วนมากอยู่ป่า ได้รับยก ย่องว่า เป็นนักถือธุดงค์ หรืออย่างพระอานนทนี้อยู่เมืองตลอด เลย แทบจะไม่เคยอยู่ป่า แต่ก็ใช่ว่าองค์สำคัญที่ทำให้พุทธศาสนา สืบต่อมาได้ พระภิกษุทั้งหลายมีความแตกต่างกันไปตามความ ถนัด แม้บรรลุนิพพานเป็นวิสุทธิบุคคลแล้วก็ดำเนินชีวิตไปต่างๆ

บางครั้งมีผู้มายกย่องพระพุทธเจ้า บอกว่าพระองค์นี้ทรง เก่งเหลือเกิน ถือข้อปฏิบัตินี้เคร่งครัด ถือข้อปฏิบัตินั้นเคร่งครัด พระองค์ฉันอาหารน้อย สันโดษ ชอบอยู่สงัด จึงเป็นที่เคารพบูชา ของหมู่สาวกทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่าท่านอย่ามายก ย่องเราเลยในข้อปฏิบัติเหล่านี้ สาวกไม่ได้เคารพบูชาเพราะเรื่อง เหล่านี้ดอก โน่น...สาวกองค์นั้นของเราถือปฏิบัติเคร่งครัดกว่า เราในเรื่องนี้อีก ส่วนข้อนั้นองค์นั้นก็เคร่งครัดเก่งกว่าเรา ถ้าจะ เอาเรื่องฉันน้อย เรื่องอยู่ป่า เป็นต้นเป็นหลัก พระที่เคร่งเหล่า

นั่นก็คงไม่บูชานั่น* พระพุทธเจ้าไม่ว่าอะไร ข้อปฏิบัติบางอย่างก็ทรงเห็นว่าเป็นเรื่องที่แตกต่างกันได้ บางอย่างแตกต่างกันไม่ได้ หมายความว่า ในความแตกต่างมากเหล่านี้อาจมีหลักการบางอย่างที่เป็นแกนอยู่ หลักการที่เป็นแกนว่า ถ้าหากว่าเป็นชาวพุทธแล้วนะ ก็ควรมีอย่างนี้เป็นอย่างน้อย ต่อจากนั้นไปแล้วก็เป็นส่วนพิเศษ ใครจะถือได้ก็ดียกย่อง แต่ไม่ว่าอะไรกัน ไม่ถือเป็นผิด เป็นถูก หรือว่าใครดีกว่ากัน คงมีความเคารพซึ่งกันและกัน เพราะว่า การถือปฏิบัติเคร่งครัดหรือถือวัตรในเรื่องหนึ่ง อาจทำด้วยเหตุผลหลายอย่างต่างกัน

เราดูพระมหากัสสปะเป็นตัวอย่าง การถือข้อปฏิบัติเคร่งครัด บางทีถือเพื่อฝึกตน บางทีก็เป็นเพราะท่านผู้นั้นเห็นว่าตัวเรามีความมัวเมามากในด้านนี้ เราก็เลยถือวัตรข้อนี้ ปฏิบัติให้มันเคร่งครัดพิเศษ เพราะว่าเราว่ามันหนักไปทางนี้มาก เราต้องแก้ โดยพยายามฝึกตัว ดัด หรือข่มให้หนักในเรื่องนี้ ส่วนคนอื่นเขาไม่ได้มีความมัวเมาในด้านนี้ เขาก็ปฏิบัติพอได้อยู่แล้วไม่ต้องถือ หรือเขาอาจไปเอาในทางด้านอื่นให้หนัก หรือว่าท่านที่บรรลุธรรมแล้ว ถ้าถือปฏิบัติเคร่งครัดอย่างพระมหากัสสปะ มีใครถามท่าน

* ม.ม. ๑๓/๓๒๔-๘/๓๑๘-๓๒๑

ท่านก็บอกว่าที่ท่านถือปฏิบัติเคร่งครัดอันนี้ ท่านแต่ท่านถือเพื่อประโยชน์ปัจจุมนิยามะตามนุสสัมปะมาโจนุเคราะห์แก่ชนผู้จะเกิดตามมาภายหลัง คือ เก่งขันรุ่นหลัง อันนี้หมายความว่าเพื่อประโยชน์ประโยชน์แก่ชุมชนอย่างหนึ่ง

ข้อปฏิบัติต่างๆ นั้นเรวางกันขึ้นตามแนวโน้มฝึกตน อีกอย่างหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน เพื่อสละบริวารของหมู่คณะและส่วนรวม

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ได้บรรลุธรรมแล้ว บางทีปฏิบัติข้อปฏิบัติอะไร เพราะว่าท่านพ้นไปแล้ว เคร่งครัดเพราะท่านต้องการให้เป็นตัวอย่างไว้สงบบริวารอย่างนี้ เป็นต้น

ความแตกต่างหลากหลาย ในความเป็นอันหนึ่งอันเดียว*

ตัวอย่างความแตกต่างหลากหลายนี้เราเห็นชัดที่บรรลัทธิธรรมเป็นโสดาบันเป็นอริยบุคคล บุตรภรรยา แต่ว่าได้บรรลุโลกุตตรธรรมแล้ว แต่พออาจจะไปอยู่ป่าตลอดชีวิต ได้ฉานสมาบัติก็อยู่

ฉัน* พระพุทธเจ้าไม่ว่าอะไร ข้อปฏิบัติบางอย่างในเรื่องที่แตกต่างกันได้ บางอย่างแตกต่างกันไม่ได้ ในความแตกต่างมากเหล่านี้มีหลักการบางอย่างที่หลักการที่เป็นแกนว่า ถ้าหากว่าเป็นชาวพุทธแล้ว ย่างนี้เป็นอย่างน้อย ต่อจากนั้นไปแล้วก็เป็นส่วน ถือได้ก็ดีก็ยกย่อง แต่ไม่ว่าอะไรกัน ไม่ถือเป็นผิด ใครดีกว่ากัน คงมีความเคารพซึ่งกันและกัน เพราะ วัตถุประสงค์หรือถ้อยตรในเรื่องหนึ่ง อาจทำด้วย อย่างต่างกัน

พระมหากัสสปะเป็นตัวอย่าง การถือข้อปฏิบัติเคร่ง เพื่อฝึกตน บางทีก็เป็นเพราะท่านผู้นั้นเห็นว่าตัว มามากในด้านนี้ เราก็เลยถ้อยตรข้อนี้ ปฏิบัติให้ เเศษ เพราะว่าเรานี้มันหนักไปทางนี้มาก เราต้องแก้ อกตัว ดัด หรือซ่อมให้หนักในเรื่องนี้ ส่วนคนอื่นเขา ัวเมาในด้านนี้ เขาก็ปฏิบัติพอได้อยู่แล้วไม่ต้องถือ เอาในทางด้านอื่นให้หนัก หรือว่าท่านที่บรรลุธรรม ุบัติเคร่งครัดอย่างพระมหากัสสปะ มีใครถามท่าน

ท่านก็บอกว่าที่ท่านถือปฏิบัติเคร่งครัดอันนี้ ท่านไม่จำเป็นก็จริง แต่ท่านถือเพื่อประโยชน์ปัจจุณิมาขณะท่านก็ประมาณะสา คือ ด้วย ใจอนุเคราะห์แก่ชนผู้จะเกิดตามมาภายหลัง คือ เพื่อเป็นตัวอย่าง แก่ชนรุ่นหลัง อันนี้หมายความว่าเพื่อประโยชน์แก่สังคมเพื่อ ุประโยชน์แก่ชุมชนอย่างหนึ่ง

ข้อปฏิบัติต่างๆ นั้นเรารวกันขึ้นตามแนวนี้ อย่างหนึ่งเพื่อ ฝึกตน อีกอย่างหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน เพื่อสังคม เพื่อความ เรียบร้อยดีงามของหมู่คณะและส่วนรวม

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ได้บรรลุธรรมแล้ว บางที่ไม่จำเป็นต้อง ปฏิบัติข้อปฏิบัติอะไร เพราะว่าท่านพ้นไปแล้ว แต่ท่านปฏิบัติ เเคร่งครัดเพราะท่านต้องการให้เป็นตัวอย่างไว้ หรือเพื่อความ สงบเรียบร้อยอย่างนี้ เป็นต้น

ความแตกต่างหลากหลาย ในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ตัวอย่างความแตกต่างหลากหลายที่เราเห็นมาก อย่าง คุุฬสัถย์ที่บรรลุธรรมเป็นโสดาบันเป็นอริยบุคคลอยู่ครองเรือนมี บุตรภรรยา แต่ว่าได้บรรลุโลกุตตรธรรมแล้ว แต่พระสงฆ์บางองค์ อาจจะไปอยู่ป่าตลอดชีวิต ได้มานสมาบัติก็อยู่แค่ไม่กี่กรรม

ตลอดชีวิต ไม่ได้บรรลุโลกุตตรธรรมอะไร นี่ก็เป็นความแตกต่างหลากหลาย

แต่คุณาศักดิ์ถึงจะเป็นพระอนาคามี เป็นพระอริยบุคคล ก็กราบไหว้พระสงฆ์ แม้จะเป็นปุถุชนที่กิเลสหนา อันนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่สังคม เราก็ต้องเข้าใจ เพราะว่าท่านที่เป็นพระอริยบุคคล เป็นคนาศักดิ์ที่มีคุณธรรมสูงจิตใจสูงแล้ว ท่านก็ไม่ได้ถือเนื้อถือตัวอะไร แต่ไหว้พระพุทธรูป อันนี้เพื่อยกย่องรูปแบบที่เป็นตัวแทนของคุณธรรมความดีไว้ เชิดชูสิ่งที่ดีควรจะเชิดชูไว้เป็นหน้าที่ของสังคมต่อไป นี่เป็นคติของชาวพุทธที่มีปฏิบัติกันมาแต่ดั้งเดิม

ในหมู่พระองค์เอง ท่านก็มีปฏิบัติกันหลากหลาย บางองค์ถือวัตร ถือธุดงค์ ธุดงค์ก็คือข้อปฏิบัติพิเศษให้เคร่งครัด เช่น อยู่ป่า โคนไม้ เป็นต้น พระองค์อื่นรู้ก็ยกย่องให้เกียรติ เออ...ท่านองค์นี้ดี ท่านมีความประพฤติเคร่งครัดถือวัตรเป็นพิเศษ องค์ที่ถือก็ไม่ได้ว่าอะไรองค์อื่น ก็มีความยกย่องนับถือซึ่งกันและกัน หรืออย่างพระภิกษุที่เป็นพระอรหันต์ก็กราบไหว้พระพุทธรูปที่มีพรรษาสูงกว่า ส่วนในการงานก็เอาตามความสามารถ อันนี้คือชุมชนชาวพุทธที่เราเห็นว่า มีความแตกต่างหลากหลายในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วก็รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย อาศัยเมตตา กรุณา มีคารวธรรม มีความรักเคารพกัน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

มันก็ไม่เกิดเป็นปัญหาขึ้น

เออละ...อาตมาพูดในเรื่องนี้มาแล้วก็ขอพูดหนึ่งว่า ชาวพุทธเราเนี่ย แม้จะประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ล้างตรวจตนเอง เมื่อสำรวจตนเอง มองเห็นว่าได้ปรองดองต่าง ๆ เราก็ย่อมมีความปีติเอิบอิ่มใจในสิ่งปฏิบัตินั้น แต่เราต้องระวัง เราอาจเกิดลืมหืมตัวไป อาจจะเกิดมานะอหังการว่า เราดีกว่าคนอื่น เลยบุรุษไป เราควรจะนึกเตือนตนไว้เสมอๆ ว่า ถึงปฏิบัติอย่างไร เราก็สู้ใจรองคูลีมาลไม่ได้ โจรโจรร้าย ฆ่าฟันคนมากมาย แต่มารวันหนึ่งแกมเจ้าแล้วได้ฟังธรรม ก็เข้าใจ บรรลุธรรม ไปบวชเนี่ย ประพฤติดีแค่ไหน ก็สู้ใจรองคูลีมาลไม่ได้สักเตือนใจไว้ คือ จะได้เป็นเครื่องระวังตัวไม่ให้มีความ

ต่อไปนี้ ขอพูดถึงข้อสังเกตอย่างหนึ่ง อเรื่อง โลกุตตรธรรมและเรื่องโลกียธรรม ข้อสังเกตอยากจะเอาคำพูดสมัยใหม่ไปเทียบกับคติเรื่องโลกุตตรธรรม

ได้บรรลุโลกุตตรธรรมอะไร นี่ก็เป็นความแตกต่าง

สัถย์ถึงจะเป็นพระอนาคามี เป็นพระอริยบุคคล ก็
สงฆ์ แม้จะเป็นปุถุชนที่กิเลสหนา อันนี้ก็เพื่อ
คม เราก็ต้องเข้าใจ เพราะว่าท่านที่เป็นพระอริย-
สัถย์ที่มีคุณธรรมสูงจิตใจสูงแล้ว ท่านก็ไม่ได้ถือ
แต่ให้หัวพระปุถุชน อันนี้เพื่อยกย่องรูปแบบที่เป็น
นธรรมความดีไว้ เชิดชูสิ่งที่ควรจะเชิดชูไว้เป็น
มต่อไป นี่เป็นคติของชาวพุทธที่มีปฏิบัติกันมาแต่

ระเอง ท่านก็มีปฏิบัติกันหลากหลาย บางองค์ถือ
ดุรงค์ก็คือข้อปฏิบัติพิเศษให้เคร่งครัด เช่น อยู่ป่า
พระองค์อื่นรู้จักยกย่องให้เกียรติ เออ...ท่านองค์นี้
ประพฤติเคร่งครัดถือวัตรเป็นพิเศษ องค์ที่ถือก็
รค์อื่น ก็มีความยกย่องนับถือซึ่งกันและกัน หรือ
ที่เป็นพระอรหันต์ก็กราบไหว้ภิกษุปุถุชนที่มีพรพา
การงานก็เอาตามความสามารถ อันนี้คือชุมชนชาว
ความแตกต่างหลากหลายในความเป็นอันหนึ่งอัน
ร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย อาศัยเมตตา
ธรรม มีความรักเคารพกัน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

มันก็ไม่เกิดเป็นปัญหาขึ้น

เออละ...อาตมาพูดในเรื่องนี้มาแล้วก็ขอพูดเลยไปอีกอย่าง
หนึ่งว่า ชาวพุทธเราเนี่ย แม้จะประพฤติปฏิบัติอะไรก็ต้องคอย
สำรวจตนเอง เมื่อสำรวจตนเอง มองเห็นว่าได้ประพฤติปฏิบัติดี
งามต่างๆ เราก็ย่อมมีความปิติเอิบอímใจในสิ่งที่ได้ประพฤติ
ปฏิบัตินั้น แต่เราต้องระวัง เราอาจเกิดลืมหืมตัวไป ไปๆ มาๆ เรา
อาจจะเกิดมานะอหังการว่า เราดีกว่าคนอื่น เลยกลายเป็นอัสถ
บุรุษไป เราควรจะนึกเตือนตนไว้เสมอๆ ว่า ถึงเราจะประพฤติ
ปฏิบัติอย่างไร เราก็สู้โจรทองคูลีมาลไม่ได้ โจรทองคูลีมาลนี้เป็น
โจรร้าย ฆ่าฟันคนมามากมาย แต่มาวันหนึ่งแกมาพบพระพุทธ
เจ้าแล้วได้ฟังธรรม ก็เข้าใจ บรรลุธรรม ไปบวชเป็นพระอรหันต์
เราเนี่ยประพฤติดีแค่ไหน ก็สู้โจรทองคูลีมาลไม่ได้สักคน นี่เป็นข้อ
เตือนใจไว้ คือ จะได้เป็นเครื่องระวังตัวไม่ให้มีความประมาท

ต่อไปนี้ ขอพูดถึงข้อสังเกตอย่างหนึ่ง อาตมาได้พูดถึง
เรื่อง โลกุตตรธรรมและเรื่องโลกียธรรม ข้อสังเกตที่หนึ่ง อาตมา
อยากจะเอาคำพูดสมัยใหม่ไปเทียบกับคติเรื่องโลกียธรรมและ
โลกุตตรธรรม

ปลาเป็นว่ายทวนกระแสน้ำ

มีคำพูดในภาษาไทยจะเอามาจากคติของเมืองไหนก็ไม่ทราบ ทำนองว่า ปลาที่มันปล่อยตัวลอยไปตามกระแสน้ำเป็นปลาทาย ส่วนปลาที่มันว่ายทวนกระแสน้ำขึ้นไปเป็นปลาเป็น

คตินี้เอามาใช้กับโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมได้ เรียบอกได้ว่าปลาทายก็ปล่อยตัวไหลไปตามโลกียธรรม ไหลเรื่อยไป เช่น ติดอยู่ในอบายมุขขั้นต้นๆ ติดกามคุณต่างๆ ตลอดถึงฉันทสมาบัติที่เป็นโลกีย์ ติดในสมาธิอะไรต่างๆ ติดหลงตัวเองในการถือวัตรปฏิบัติเคร่งครัดเข้มงวดในเรื่องต่างๆ อันนี้เรายังถือว่าเป็นเรื่องโลกียธรรม ส่วนปลาเป็นก็ว่ายทวนกระแสไปหาโลกุตตรธรรม อันนั้นเป็นลักษณะของชาวพุทธ คือว่าจะต้องพยายามไปหาโลกุตตรธรรม

แต่ว่าเรื่องโลกียธรรมโลกุตตรธรรมนี้ อาตมามว่ามันมีปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจกันอยู่มาก เมื่อก็ก็ได้พูดที่หนึ่งแล้ว ขอยกมาย้ำเช่นว่า คฤหัสถ์ที่อยู่ครองเรือนมีบุตรภรรยา นี่ แกอาจจะเป็นโสดาบัน แกได้บรรลุโลกุตตรธรรมแล้ว ส่วนบางท่านไปอยู่ป่าบำเพ็ญฉันทสมาบัติ ได้สมาธิขั้นสูงจนกระทั่งได้ฉันทสมาบัติ ก็ยังเป็นโลกียธรรมอยู่นั่นแหละ เรื่องนี้มีมาก่อนพุทธกาลตั้งนาน ฤๅษีชีไพรในสมัยก่อนพุทธกาลในชาดกมีมากมายไม่รู้กี่ร้อยๆ

พวกฤๅษีโยคีเหล่านี้ได้ฉันทสมาบัติกัน ได้อภิญญาโลกียะ พวกนี้จะติดอยู่ในฉันทในสมาบัติ มีฉันทฉันทก็ฟ้า ท่านใช้บ่อย คือ เล่นฉันทเพราะสนุกกับย ได้ฉันทแล้วก็มีความสุข แกก็เลยติดฉันทเพลินฉันท

พระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ก็ได้ไปเรียนในอย่างพวกอาฬารดาบสกาลามโคตร อุทกดาบสรามดาบสที่ท่านได้ถึงฉันทสมาบัติขั้นที่ ๗ คือ อภิญญาฉันท ท่านอุทกดาบสรามบุตรก็ได้ถึงเนวสัญญานาฉันท สมาบัติ ๘ ครบถ้วน พระพุทธเจ้าไปถึงสำนักจบแล้ว ก็บอกว่าไม่เป็นทางแห่งความตรัสรู้ แล้วก็ลาคติที่เราจะต้องเอาไว้ระวังตัว แยกให้ถูกโลกียธรรมไ

ในเมืองไทยเดี๋ยวนี้ไปกันถึงขนาดว่า โลภียะสำหรับชาวบ้านอยู่ครองเรือน แล้วก็สำหรับพัฒนาโลกุตตรธรรมเป็นธรรมสำหรับผู้ปลีกตัวออกจากซึ่งมันห่างไกลไปจากหลักมาก ที่จริงตรวจสอบเดี๋ยวก็รู้ มันไม่ใช่หลักที่หายากอะไร ในหลักธรรมมากมาย ไป ๆ มา ๆ จะต้องแยกความหมายเป็นโลกุตตรธรรมภาษาไทยอย่างหนึ่ง ภาษาพระพุทธร

เหมือนอย่างที่ได้ยวนี้ เรามีคำว่า 'มานะ' หมายถึงความเพียร ศัพท์ธรรมะหมายถึง ความถือ

ปลาเป็นว่ายทวนกระแสน้ำ

ในภาษาไทยจะเอามาจากคติของเมืองไหนก็ไม่
ว่า ปลาที่มันปล่อยตัวลอยไปตามกระแสน้ำเป็น
ปลาที่มันว่ายทวนกระแสน้ำขึ้นไปเป็นปลาเป็น

มาใช้กับโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมได้ เรียบอก
ปล่อยตัวไหลไปตามโลกียธรรม ไหลเรื่อยไป เช่น
มุขชั้นต้นๆ ติดกามคุณต่างๆ ตลอดถึงฉันทสมา-
บัติในสมาธิอะไรต่างๆ ติดหลงตัวเองในการถือ
ครัดเข้มงวดในเรื่องต่างๆ อันนี้เรายังถือว่าเป็น
ส่วนปลาเป็นก็ว่ายทวนกระแสไปหาโลกุตตร
ในลักษณะของชาวพุทธ คือว่าจะต้องพยายามไป

งโลกียธรรมโลกุตตรธรรมนี้ อาตมาว่ามันมีปัญหา
ว่าใจกันอยู่มาก เมื่อก็ก็ได้พูดทีหนึ่งแล้ว ขอยกมา
เรื่องที่อยู่ครองเรือนมีบุตรภรรยา นี่ แกอาจจะเป็น
บรรลุลोकุตตรธรรมแล้ว ส่วนบางท่านไปอยู่ป่า
บัตติ ได้สมาธิขั้นสูงจนกระทั่งได้ฉันทสมาบัติ ก็
มอยุ่กันแหละ เรื่องนี้มีมาก่อนพุทธกาลตั้งนาน
ก่อนพุทธกาลในชาดกมีมากมายไม่รู้กี่ร้อยๆ

พวกฤๅษีโยคีเหล่านี้ได้ฉันทสมาบัติกัน ได้อภิญญา แต่ก็เป็น
โลกียะ พวกนี้จะติดอยู่ในฉันทสมาบัติ มีฉันทเป็นกิฬา คำว่า
ฉันทกิฬา ท่านใช้บ่อย คือ เล่นฉันทเพราะสนุกกับฉันท ติด พอ
ได้ฉันทแล้วก็มีความสุข แกก็เลยติดฉันทเพลินฉันท

พระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ก็ได้ไปเรียนในสำนักโยคะ
อย่างพวกอาฬารดาบสกาลามโคตร อุทกดาบสรามบุตร อาฬาร-
ดาบสนี้ท่านได้ถึงฉันทสมาบัติขั้นที่ ๗ คือ อภิญญาญาณตนะ
ฉันท ท่านอุทกดาบสรามบุตรก็ได้ถึงเนวสัญญานาสัญญาตน-
ฉันท สมาบัติ ๘ ครบถ้วน พระพุทธเจ้าไปถึงสำนักเหล่านี้เรียน
จบแล้ว ก็บอกว่าไม่เป็นทางแห่งความตรัสรู้ แล้วก็ละไป อันนี้เป็น
คติที่เราจะต้องเอาไว้ระวังตัว แยกให้ถูกโลกียธรรมโลกุตตรธรรม

ในเมืองไทยเดี๋ยวนี้ไปกันถึงขนาดว่า โลกียธรรมเป็นธรรม
สำหรับชาวบ้านอยู่ครองเรือน แล้วก็สำหรับพัฒนาประเทศชาติ
โลกุตตรธรรมเป็นธรรมสำหรับผู้ปลีกตัวออกจากบ้านเรือนไป
ซึ่งมันห่างไกลไปจากหลักมาก ที่จริงตรวจสอบหลักเพียงนิด
เดียวก็รู้ มันไม่ใช่หลักที่หายากอะไร ในหลักธรรมท่านก็แสดงไว้
มากมาย ไป ๆ มา ๆ จะต้องแยกความหมายเป็น ๒ อย่าง เป็น
โลกุตตรธรรมภาษาไทยอย่างหนึ่ง ภาษาพระพุทธเจ้าอย่างหนึ่ง

เหมือนอย่างที่ได้เดี๋ยวนี้ เรามีคำว่า 'มานะ' ในภาษาไทย
หมายถึงความเพียร ศัพท์ธรรมะหมายถึง ความถือตัว หรืออิจฉา

แทนที่ จะแปลว่า ความอยาก ก็กลายเป็นความริษยา อะไรทำนองนี้ ต่อไปก็จะกลายเป็นว่าศัพท์ในภาษาไทยกับศัพท์ในภาษาธรรมต่างกันไปทุกที หลักการเหล่านี้ควรจะได้ตรวจสอบกันไว้

ทีนี้ ท่านบอกว่า ในเรื่องโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมนี้ สำหรับโลกียธรรมนะ จิตเป็นใหญ่ เราคงจะได้เคยได้ยินพระพุทธภาษิตบอกว่า มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนยา-
ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่เป็นประธาน สำเร็จด้วยใจ อะไรทำนองนี้ มีในธรรมบทคาถาแรกทีเดียว ใจเป็นใหญ่

แต่ในธรรมชั้นสูง ท่านบอกว่า

สพฺเพ ธมฺมา ปญฺญุตฺตรา

ธรรมทั้งหลายมีปัญญาเป็นเยี่ยมยอด

อันนี้ท่านก็อธิบายบอกว่า นี่นะที่ว่าจิตเป็นใหญ่ คือ ในระดับโลกียธรรม จิตเป็นใหญ่ตามหลักของโลกียธรรม มนุษย์อาศัยจิตชักนำ อยากได้โน้น อยากได้นี้ อยากดี อยากทำในสิ่งที่ไม่ดี สนองปรนเปรอตน หรือว่าอะไรก็ตาม แต่ว่ามันอยู่ในชั้นโลกียธรรม จิตเป็นใหญ่ ส่วนในโลกุตตรธรรมลอยพ้นอำนาจความอยากนี้ต้องใช้ปัญญา ฉะนั้น ในชั้นโลกุตตรธรรมนั้นปัญญาเป็นใหญ่ เอาละ...นี่ก็เป็นเพียงข้อสังเกตเอามาพูดกัน

หน้าที่ของปัญญาชนชาวพุทธ

ตอนนี้ในเมื่อพูดถึงปัญญา เราก็มารู้เรื่องเรื่องตัวที่สุด คือ ท่านนิสิตนักศึกษาทั้งหลายที่มานั่งกันอนักศึกษานี้ก็ถือว่าเป็นชนในระดับผู้นำทางปัญญา เรียกว่า ปัญญาชน ปัญญาชนก็แปลว่า ชนผู้มีปัญญา จะใช้อย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือ เป็นผู้นำทางปัญญา กาปัญญาที่มีความสำคัญมาก ในขณะที่ยังเป็นนิสิตความเป็นผู้นำนี้เพราะเป็นที่เชื่อถือของคนเป็นจำนวนมาก เป็นผู้มีความรู้สติปัญญาระดับสูง และที่สำคัญคือเมื่อสำเร็จออกไปแล้ว ในอนาคตนิสิตนักศึกษานี้ของสังคมนี้ต่อไป เป็นผู้กำหนดอนาคตของชาติ

ทีนี้ ถ้ามองแคบเข้ามา คือ นิสิตนักศึกษาชาวพุทธถึงนิสิตนักศึกษาทั้งหลายว่าเป็นผู้นำทางปัญญาส่วนรวม และเป็นผู้รับผิดชอบต่ออนาคตของประชนักศึกษาชาวพุทธเล่าจะเป็นอย่างไร นิสิตนักศึกษิตต้องเป็นผู้นำทางปัญญาของชาวพุทธทั้งหลาย แล้วรับผิดชอบชะตากรรมของพระพุทธศาสนาต่อไปด้วย

ถ้ามองอย่างนี้แล้วก็จะเห็นว่า นิสิตนักศึกษิตสำคัญไม่น้อยทีเดียว และโดยเฉพาะท่านที่มานั่ง

ปลว่า ความอยาก ก็กลายเป็นความริษยา อะไร
 ไปได้ก็จะกลายเป็นว่าศัพท์ในภาษาไทยกับศัพท์ใน
 ฝรั่งกันไปทุกที หลักการเหล่านี้ควรจะได้ตรวจสอบ

ท่านบอกว่า ในเรื่องโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมนี้
 ธรรมนะ จิตเป็นใหญ่ เราคงจะได้เคยได้ยินพระ
 ภาวว่า มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนเมยา--
 รมิใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่เป็นประธาน สำเร็จ
 กำนองนี้ มีในธรรมบทคาถาแรกทีเดียว ใจเป็นใหญ่
 ธรรมชั้นสูง ท่านบอกว่า

ธมฺมา ปญฺญุตฺตรา

ทั้งหลายมีปัญญาเป็นเยี่ยมยอด

ท่านก็อธิบายบอกว่า นี่นะที่ว่าจิตเป็นใหญ่ คือ ใน
 ธรรม จิตเป็นใหญ่ตามหลักของโลกียธรรม มนุษย์
 ะ อยากได้โน่น อยากได้นี้ อยากดี อยากทำในสิ่งที่
 ปรารถนา หรือว่าอะไรก็ตาม แต่ว่ามันอยู่ในขั้น
 จิตเป็นใหญ่ ส่วนในโลกุตตรธรรมลอยพ้นอำนาจ
 ก้องใช้ปัญญา ฉะนั้นในขั้นโลกุตตรธรรมนั้นปัญญา
 ละ...นี่ก็เป็นเพียงข้อสังเกตเอามาพูดกัน

หน้าที่ของปัญญาชนชาวพุทธ

ตอนนี้ในเมื่อพูดถึงปัญญา เราก็มารู้ถึงเรื่องใกล้ตัว ใกล้
 ตัวที่สุด คือ ท่านนิสิตนักศึกษาทั้งหลายที่มานั่งกันอยู่ ณ ที่นี้ นิสิต
 นักศึกษานี้ก็ถือว่าเป็นชนในระดับผู้นำทางปัญญา มีศัพท์ใหม่
 เรียกว่า ปัญญาชน ปัญญาชนก็แปลว่า ชนผู้มีปัญญา หรืออาจ
 จะใช้อย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือ เป็นผู้นำทางปัญญา การเป็นผู้นำทาง
 ปัญหานี้มีความสำคัญมาก ในขณะที่ยังเป็นนิสิตนักศึกษาก็มี
 ความเป็นผู้นำนี้เพราะเป็นที่เชื่อถือของคนเป็นจำนวนมากทีเดียว
 ว่าเป็นผู้มีภูมิความรู้สติปัญญาระดับสูง และที่สำคัญอีกตอนหนึ่ง
 คือเมื่อสำเร็จออกไปแล้ว ในอนาคตนิสิตนักศึกษาจะเป็นผู้นำ
 ของสังคมนี้ต่อไป เป็นผู้กำหนดอนาคตของชาติ

ทีนี้ ถ้ามองแคบเข้ามา คือ นิสิตนักศึกษาชาวพุทธ ถ้าเรา
 พูดถึงนิสิตนักศึกษาทั้งหลายว่าเป็นผู้นำทางปัญญาสำหรับสังคม
 ส่วนรวม และเป็นผู้รับผิดชอบต่ออนาคตของประเทศชาติ นิสิต
 นักศึกษาชาวพุทธเล่าจะเป็นอย่างไร นิสิตนักศึกษาชาวพุทธก็
 ต้องเป็นผู้นำทางปัญญาของชาวพุทธทั้งหลาย แล้วก็จะเป็นผู้รับ
 รับผิดชอบชะตากรรมของพระพุทธศาสนาต่อไปด้วย

ถ้ามองอย่างนี้แล้วก็จะเห็นว่า นิสิตนักศึกษานี้มีความ
 สำคัญไม่น้อยทีเดียว และโดยเฉพาะท่านที่มานั่งอยู่ในที่นี้ ที่ว่า

เป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธนี้ ก็จะมีฐานะเป็นผู้นำในหมู่ชาวพุทธ เมื่อมีฐานะเป็นผู้นำของชาวพุทธก็ต้องรับผิดชอบในการนำชาวพุทธไปในทางที่ถูกต้องแล้ว ก็จะต้องเตรียมพร้อมที่จะกุมชะตากรรมของสังคมพุทธต่อไป อาตมาว่า ข้อนี้เป็นจุดที่ควรจะได้ให้ความสำคัญ

ในการทำหน้าที่ผู้นำในหมู่ชาวพุทธและจะรับผิดชอบต่อสังคมพุทธต่อไป หรือว่าจะรับผิดชอบต่ออนาคตของพระพุทธศาสนานั้น หน้าที่บางอย่างที่ควรจะต้องยกมาพูดก็เช่นอย่างที่เราพูดเมื่อกี้ว่า มีความเข้าใจผิด มีความเชื่อผิดๆ หรืออย่างที่เรียกว่ามีภาพพจน์ผิดๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จะในคนนอกในประเทศนี้ หรือคนนอกในต่างประเทศก็ตาม ในฐานะเป็นผู้นำในหมู่ชาวพุทธ นิสิตนักศึกษาน่าจะมีส่วนรับผิดชอบในการแก้ไขสิ่งเหล่านี้และเอาใจใส่ด้วย

เช่น ติดตามว่าการพระพุทธศาสนานี้เป็นอย่างไร อยู่ในภาวะเสื่อมหรือเจริญ คนข้างนอกเขามองดูเราอย่างไร แล้วควรแก้ไขอย่างไรให้มันถูกต้อง แม้แต่ภาพพจน์ต่อชุมชนย่อยๆ คือตัวเราเอง อาตมาเกิดความรู้สึกและก็ได้ยินได้ฟัง ก็ยังนึกอยู่ บางทีมีผู้มองว่า กลุ่มนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ หรือชมรม ชุมชมพุทธนี้เป็นส่วนที่แยกตัวออกไปภายในสถาบันเป็นกลุ่มต่างหาก มีระบบชีวิต ความประพฤติ ความเป็นอยู่แตกต่างจากเขา แตกต่างนั้นมี

ได้ทั้งดีและไม่ดี ถ้าแตกต่างในแง่เป็นที่น่าชื่นชมเอาอย่าง หรืออย่างน้อยให้เขาเห็นว่าสำคัญ ถึงแม้ได้ แต่ก็เป็นภาพพจน์ในทางที่เขาต้องยอมรับนับถือที่ดี แต่ถ้าแตกต่างในทางให้เขาเห็นประหลาด น่าอึดใจ น่าอวด ก็คงไม่ดี ถ้าภาพพจน์ไม่ดีก็ต้องเริ่มขี้นฐานะผู้นำในหมู่ชาวพุทธจะต้องช่วยกันแก้ไข

ภาพของชาวพุทธในขณะนี้เป็นอย่างไร ภาพต่อพุทธศาสนาของสังคมส่วนรวม เขามองเราอย่างไร ยอมรับว่ามีไม่น้อยที่เขาไม่สู้ดี ในทางที่ไม่สู้ดีอยู่ในระดับมหาวิทยาลัยหรือในวิทยาลัย สถาบันเราเป็นผู้นำชาวพุทธแล้ว ก็น่าจะแก้ไขปัญหานี้ให้ได้ก่อน แล้วจึงแก้ไขได้จนกระทั่งภายนอกทุกๆ ข้อหนึ่ง คือ เรื่องแก้ไขความเข้าใจผิด ภาพพจน์พุทธศาสนา และเกี่ยวกับชาวพุทธ ซึ่งก็รวมอยู่ด้วย

อีกเรื่องหนึ่ง คือ แก้ไขความประพฤติผิดๆ เอง อันนี้ก็เป็นหน้าที่ของชาวพุทธส่วนหนึ่ง แต่ที่ความว่าจะละเลยประโยชน์ส่วนตน อัตตहितสมบัติเพื่อชีวิตจิตใจของตนให้เจริญก้าวหน้าไว้ ส่วนสำคัญที่ละเว้นไม่ได้ ความพร้อมพร้อมในคุณสมบัติที่ต้องกระทำอยู่เสมอ และก็นำหมู่ชาวพุทธนั้น

ศึกษาชาวพุทธนี้ ก็จะมีฐานะเป็นผู้นำในหมู่ชาวพุทธ
เป็นผู้นำของชาวพุทธก็ต้องรับผิดชอบในการนำ
แนวทางที่ถูกต้องแล้ว ก็จะต้องเตรียมพร้อมที่จะกุม
วงสังคมพุทธต่อไป อาตมาว่า ข้อนี้เป็นจุดที่ควร
จะคำนึง

ทำหน้าที่ผู้นำในหมู่ชาวพุทธและจะรับผิดชอบสังคม
หรือว่าจะรับผิดชอบอนาคตของพระพุทธศาสนานี้
สิ่งที่ควรจะยกมาพูดก็เช่นอย่างที่อาตมาพูดเมื่อกี้ว่า
จิต มีความเชื่อผิดๆ หรืออย่างที่เราเรียกว่ามีภาพพจน์
พระพุทธศาสนา จะในคนนอกในประเทศนี้ หรือ
ในประเทศก็ตาม ในฐานะเป็นผู้นำในหมู่ชาวพุทธ
น่าจะมีส่วนรับผิดชอบในการแก้ไขสิ่งเหล่านี้และ

อาตมาว่าวงการพระพุทธศาสนานี้เป็นอย่างไร อยู่ใน
อเจริญ คนข้างนอกเขามองดูเราอย่างไร แล้วควร
ห้มันถูกต้อง แม้แต่ภาพพจน์ต่อชุมชนย่อยๆ คือ
มาเกิดความรู้สึกและก็ได้ยินได้ฟัง ก็ยังนึกอยู่ บาง
กลุ่มนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ หรือชมรม ชุมชนพุทธนี้
ตัวออกไปภายในสถาบันเป็นกลุ่มต่างหาก มีระบบ
พฤติกรรม ความเป็นอยู่แตกต่างจากเขา แตกต่างนั้นมี

ได้ทั้งดีและไม่ดี ถ้าแตกต่างในแง่เป็นที่น่าชื่นชมที่เขาควร
จะเอาอย่าง หรืออย่างน้อยให้เขาเห็นว่าสำคัญ ถึงแม้เขาเอาอย่าง
ไม่ได้ แต่ก็เห็นภาพพจน์ในทางที่เขาต้องยอมรับนับถือ นี่ก็เป็น
เรื่องที่ดี แต่ถ้าแตกต่างในทางให้เขาเห็นประหลาด น่าตลก หรือเป็น
ตัวจำอวด ก็คงไม่ดี ถ้าภาพพจน์ไม่ดีก็ต้องเริ่มที่จะช่วยกันแก้ไข
ในฐานะผู้นำในหมู่ชาวพุทธจะต้องช่วยกันแก้ไข

ภาพของชาวพุทธในขณะนี้เป็นอย่างไร ภาพต่อชาวพุทธ
ต่อพุทธศาสนาของสังคมส่วนรวม เขามองเราอย่างไร เราจะต้อง
ยอมรับว่ามีไม่น้อยที่เขามองไม่ดี ในทางที่ไม่ลุ่มลึกสบายใจ เมื่อ
อยู่ในระดับมหาวิทยาลัยหรือในวิทยาลัย สถาบันศึกษาใหญ่ๆ
เราเป็นผู้นำชาวพุทธแล้ว ก็น่าจะแก้ไขปัญหานี้ในระดับสถาบัน
ได้ก่อน แล้วจึงแก้ไขไปได้จนกระทั่งภายนอกทั่วๆ ไปด้วย นี่ก็เป็น
ข้อหนึ่ง คือ เรื่องแก้ไขความเข้าใจผิด ภาพพจน์ผิดๆ เกี่ยวกับ
พุทธศาสนา และเกี่ยวกับชาวพุทธ ซึ่งก็รวมอยู่ด้วยกัน

อีกเรื่องหนึ่ง คือ แก้ไขความประพฤติผิดๆ ในหมู่ชาวพุทธ
เอง อันนี้ก็เป็นหน้าที่ของชาวพุทธส่วนหนึ่ง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า
ความที่จะละเลยประโยชน์ส่วนตน อัตตहितสมบัติ คือการที่จะ
ฟื้นฟูชีวิตจิตใจของตนให้เจริญก้าวหน้าไว้ ส่วนนั้นก็เป็นส่วน
สำคัญที่ละเว้นไม่ได้ ความพร้อมพร้อมในคุณสมบัติส่วนตนเป็น
สิ่งที่ต้องกระทำอยู่เสมอ และก็ในหมู่ชาวพุทธนั้น อะไรที่เป็นหลัก

ธรรมที่เป็นความประพฤติแกนกลาง ที่เป็นพื้นฐาน ก็ควรที่จะได้มีกันทุกๆ ไป ส่วนที่เป็นความแตกต่างหลากหลายนั้น เราก็มีความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน ใครประพฤติได้อย่างไร เช่น คีล กับ วัตร คีล คือ ข้อปฏิบัติส่วนรวมที่เหมือนๆ กัน ที่ทุกคนควรจะมี วัตร คือ ข้อปฏิบัติให้เคร่งครัดเป็นพิเศษ ซึ่งบุคคลบางกลุ่ม บางคณะ หรือแม้แต่บางบุคคล ประพฤติให้เป็นพิเศษต่างจากคนอื่น เพื่อฝึกตนเองให้หนักพิเศษบ้างหรือเพื่อความมุ่งหมายประโยชน์แก่สังคมในบางแง่บางประการบ้าง เราก็แยกได้ว่าอะไรเป็นคีล อะไรเป็นวัตร แล้วก็มีมีความเคารพนับถือกันในทางที่ถูกต้อง

ก็มาถึงอีกเรื่องคือว่า เมื่อพูดถึงความรับผิดชอบของนิสิตชาวพุทธ นักศึกษาชาวพุทธในฐานะที่เป็นผู้นำ นิสิตนักศึกษาชาวพุทธได้ตั้งกันเป็นกลุ่มขึ้นมาเรียกว่าชุมนุมบ้าง ชมรมบ้าง นี่มีความหมายเป็นอย่างไร คืออะไร

ในแง่หนึ่ง อาจมองได้ว่า กลุ่มหรือชุมนุมนิสิตนักศึกษาชาวพุทธก็คือ แหล่งที่ชุมนุมของนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ นี่ตรงตามชื่อหมายความว่าคนอื่นที่ไม่ได้มาเข้าชุมนุมนี้ ก็ไม่ได้เป็นชาวพุทธ นี่เป็นความหมายที่หนึ่ง เอ...แต่มองดูไป ความหมายนี้เห็นจะไม่ใช่ เราไม่อาจพูดได้ว่า นิสิตนักศึกษาอื่นไม่ใช่ชาวพุทธเพราะว่า คนที่ไม่ได้มาเข้าชุมนุม เขาอาจประพฤติปฏิบัติดี เป็นชาวพุทธที่

ไปได้ไกลแล้วก็ได้ เพราะฉะนั้น ความหมายที่หนึ่ง

ความหมายที่สองบอกว่า เป็นแหล่งที่นิสิตนักรับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา จะมองในแง่หนึ่ง เป็นแหล่งให้บริการ หรือว่าผู้ที่จะมาเข้าชมรมพุทธประโยชน์จากพระพุทธศาสนา ไม่ว่าตัวมีทุกข์ทางใจ มีอะไร ถ้าเห็นว่าพระพุทธศาสนาช่วยทำประโยชน์ ก็เข้ามาสู่ชุมนุมนี้ มาเป็นชาวชุมนุมนี้ สมาชิกชุมนุมแก้ปัญหาทางจิตใจของตนเองเป็นต้น นี่เรียกว่า พุทธ คือ ชุมนุมของนิสิตนักศึกษาที่เข้ามารับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา แ่งที่สองถือเป็นข้อพิจารณา จะใช้หรือผ่านไปก่อน

ในแง่ที่สาม แปลว่า แหล่งที่นิสิตนักศึกษาเพื่อเชิดชูส่งเสริมพระพุทธศาสนา เข้ามาช่วยกันทำ ศาสนาเป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป คือ จะมีความสนใจ เอาใจใส่กิจการพระพุทธศาสนา เข้ามาเพื่อเชิดชูยกย่องหรือเผยแพร่หลักการของพระพุทธ

ความหมายที่สี่บอกว่า เป็นแหล่งที่แสดงออกชาวพุทธ หรือพูดอย่างสมัยใหม่ หมายความว่า คนที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธ เพื่อทำหน้าที่ของชาที่ของชาวพุทธต่ออะไรบ้าง ก็ต่อตนเองและต่อสังคม

วามประพจน์กันกลาง ที่เป็นพื้นฐาน ก็ควรที่จะได้
 1 ส่วนที่เป็นความแตกต่างหลากหลายนั้น เราก็มี
 บัณฑิตซึ่งกันและกัน ใครประพจน์ได้อย่างไร เช่น คีล
 คือข้อปฏิบัติส่วนรวมที่เหมือนกัน ที่ทุกคนควร
 ๐ ข้อปฏิบัติให้เคร่งครัดเป็นพิเศษ ซึ่งบุคคลบาง
 ะ หรือแม้แต่บางบุคคล ประพจน์ให้เป็นพิเศษต่าง
 เพื่อฝึกตนเองให้หนักพิเศษบ้างหรือเพื่อความมุ่ง
 ้นแก่สังคมในบางแง่บางประการบ้างเราก็แยกได้ว่า
 ะไรเป็นวัตร แล้วก็มีมีความเคารพนับถือกันในทาง

อีกเรื่องคือว่า เมื่อพูดถึงความรับผิดชอบของนิสิต
 ษาชาวพุทธในฐานะที่เป็นผู้นำ นิสิตนักศึกษาชาว
 ็นกลุ่มขึ้นมาเรียกว่าชุมนุมบ้าง ชมรมบ้าง นี่มี
 ะไร คืออะไร

ง้ออาจมองได้ว่า กลุ่มหรือชุมนุมนิสิตนักศึกษาชาว
 งที่ชุมนุมของนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ นี่ตรงตามชื่อ
 ันอื่นที่ไม่ได้มาเข้าชุมนุมนี้ ก็ไม่ได้เป็นชาวพุทธ
 ายที่หนึ่ง เอ...แต่มองดูไป ความหมายนี้เห็นจะไม่
 ุดได้ว่า นิสิตนักศึกษาอื่นไม่ใช่ชาวพุทธเพราะว่า
 ้าชุมนุม เขาอาจประพจน์ปฏิบัติดี เป็นชาวพุทธที่

ไปได้ไกลแล้วก็ได้ เพราะฉะนั้น ความหมายที่หนึ่งนี้คงจะไม่ใช้

ความหมายที่สองบอกว่า เป็นแหล่งที่นิสิตนักศึกษาเข้ามา
 รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนา จะมองในแง่หนึ่งก็เหมือนกับว่า
 เป็นแหล่งให้บริการ หรือว่าผู้ที่จะมาเข้าชมรมพุทธ ก็คือผู้ที่มารับ
 ประโยชน์จากพระพุทธศาสนา ไม่ว่าตัวมีทุกข์ทางใจ มีปัญหาอะไรต่อ
 อะไร ถ้าเห็นว่าพระพุทธศาสนาช่วยทำประโยชน์แก้ปัญหาก็ได้
 ก็เข้ามาสู่ชุมนุมนี้ มาเป็นชาวชุมนุมนี้ สมาชิกชุมนุมนี้ เพื่อที่จะ
 แก้ปัญหาทางจิตใจของตนเองเป็นต้น นี่เรียกว่า ชุมชนของชาว
 พุทธ คือ ชุมชนของนิสิตนักศึกษาที่เข้ามารับประโยชน์จากพระ
 พุทธศาสนา แ่งที่สองถือเป็นข้อพิจารณา จะใช้หรือไม่ก็ตาม ขอ
 ผ่านไปก่อน

ในแง่ที่สาม แปลว่า แหล่งที่นิสิตนักศึกษาเข้ามาทำงาน
 เพื่อเชิดชูส่งเสริมพระพุทธศาสนา เข้ามาช่วยกันทำให้พระพุท
 ศศาสนาเป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป คือ จะได้มีที่รวมคนที่มี
 ความสนใจ เอาใจใส่กิจการพระพุทธศาสนา เข้ามาช่วยกันทำงาน
 เพื่อเชิดชูยกย่องหรือเผยแพร่หลักการของพระพุทธศาสนา

ความหมายที่สี่บอกว่า เป็นแหล่งที่แสดงออกของความเป็น
 ชาวพุทธ หรือพูดอย่างสมัยใหม่ หมายความว่า เป็นที่ชุมนุมของ
 คนที่เป็นตัวแทนของชาวพุทธ เพื่อทำหน้าที่ของชาวพุทธ ทำหน้าที่
 ที่ของชาวพุทธต่ออะไรบ้าง ก็ต่อตนเองและต่อสังคม อย่างที่ว่า

เมื่อกี้นี่ ต่อตนเองก็คือดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ ต่อสังคมคือหลัก การของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมนี้เป็นอย่างไร ชุมชนนี้เป็น ตัวแทนที่จะทำหน้าที่นั้นต่อสังคม

ตอนนี้อาตมานึกได้เท่านี้ก่อน มีความหมายสี่ข้อ เราจะ ยอมรับข้อไหนในบรรดาความหมายสี่ข้อนั้น ข้อที่หนึ่งบอกว่า เป็นชุมชนของนิสิตนักศึกษาทั้งหลายที่เป็นชาวพุทธ ถ้าใคร ไม่มาเข้าชุมชนนี้ ก็ไม่ใช่ชาวพุทธ ข้อนี้อาตมาคงไม่ยอมรับ

ต่อไปข้อที่สอง สาม สี่ นี่คิดว่าควรจะได้รับได้หมด แต่ว่าจุด เน้นอาจจะต่างกันไป แม้แต่ผู้ที่เข้ามาในชุมชนเอง บางคนก็อาจ เข้ามาเพื่อรับประโยชน์แก้ปัญหาในจิตใจตนเอง บางคนก็อาจเข้า มาเพื่อช่วยทำงานส่งเสริมพระพุทธศาสนาเผยแผ่พระพุทธศาสนา บางคนเข้ามาเพื่อที่จะทำหน้าที่ชาวพุทธ เป็นตัวแทนของชาวพุทธ ทำหน้าที่ต่อสังคมก็คือทำหน้าที่ของชาวพุทธนั้นแหละ ทำอย่าง ไร หน้าที่ของชาวพุทธมีอะไรบ้าง ก็ได้บอกไว้แล้ว คือ ใช้ปัญญา และกรุณาสร้างเสริมอรรถกถาธรรมปฏิบัติและปรัตถปฏิบัติ เอาละ...เรา จะยอมรับอันไหนและถืออันไหนเป็นหลัก บางคนอาจจะเอาทั้ง สาม ทั้งได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนาด้วย ซึ่งมันก็ควรจะได้ แล้วก็ส่งเสริม ในเมื่อเราเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ดีงามก็ส่งเสริมเผยแผ่ออกไป แล้วก็ทำหน้าที่ของชาวพุทธต่อตนเอง ต่อ สังคมไปด้วย

แต่อันไหนควรจะเป็นข้อหลัก? ถ้าหากเรา ชุมชน หรือชมรม นี้ ในเมื่อไม่จำเป็นว่าคนที่เข้ามา เป็นชาวพุทธ คนที่ไม่เข้ามานั้นก็เป็นชาวพุทธได้ แต่ คือผู้ที่พร้อมจะมาเป็นตัวแทนของชาวพุทธ จะเป็น หรือไม่ ในเมื่อตั้งเป็นชุมชนหรือกลุ่มขึ้น กลุ่มนี้หน้าจ ของชาวพุทธ เมื่อเป็นตัวแทนของชาวพุทธแล้ว ออกของความเป็นชาวพุทธ และทำหน้าที่ของชาวพุ หน้าที่ของชาวพุทธมีอะไรบ้าง ชุมชน ชมรม กลุ่มนิ ชาวพุทธก็จะต้องทำหน้าที่เหล่านั้น ซึ่งมีทั้งอรรถกถา ปรัตถปฏิบัติ นี่เป็นเพียงข้อสังเกต

ที่นี่ ขอเชื่อมโยงไปถึงเรื่องเมื่อกี้ ที่อาตมาพูด นอกเขามีสายตามองเราว่าอย่างไร ในสังคมไทยขอ มีเสียงพูดอันหนึ่งว่า คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยเข้าใจสังคม ค่อยเข้าใจวัฒนธรรมของตน เมื่อได้สำเร็จการศึกษะ งานทำการ รับราชการ หรือไปอยู่ในแวดวงอะไร ต่างๆ ที่เรียกว่า พัฒนาประเทศชาติ หรือพัฒนาสั ได้ผลดีด้วย เพราะที่ไม่เข้าใจชีวิตจิตใจของคน ไม่ วัฒนธรรม ไม่เข้าใจสังคมของตนเอง นี่เป็นเสียงตำ พอสสมควร เดียวนี้ก็ยังเป็นอยู่ คือว่าในระบบการ เราฝึกคนไป ในลักษณะที่ว่าทำให้ห่างไกลจากพื้น

เองก็คือดำเนินชีวิตแบบชาวพุทธ ต่อสังคมคือหลัก
 ทรศาสนาที่มีต่อสังคมนี้เป็นอย่างไร ชุมชนนี้เป็น
 หน้าที่นั้นต่อสังคม

ถามมานี้ก็ได้เท่านี้ก่อน มีความหมายสี่ข้อ เราจะ
 ในบรรดาความหมายสี่ข้อนั้น ข้อที่หนึ่งบอกว่า
 ผลิตนักศึกษาทั้งหลายที่เป็นชาวพุทธ ถ้าใคร
 นี้ ก็ไม่ใช่ชาวพุทธ ข้อนี้อาตมาคงไม่ยอมรับ

ที่สอง สาม สี่ นี่คิดว่าควรจะได้รับได้หมด แต่ว่าจุด
 กันไป แม้แต่ผู้ที่เข้ามาในชุมชนเอง บางคนก็อาจ
 ะโยชน์แก้ปัญหาในจิตใจตนเอง บางคนก็อาจเข้า
 านส่งเสริมพระพุทธศาสนาเผยแพร่พุทธศาสนา
 ื่อที่จะทำหน้าที่ชาวพุทธ เป็นตัวแทนของชาวพุทธ
 วมก็คือทำหน้าที่ของชาวพุทธนั้นแหละ ทำอย่าง
 าวพุทธมีอะไรบ้าง ก็ได้บอกไว้แล้ว คือ ใช้ปัญญา
 เสริมอรรถกถาและปฏิบัติ เอาละ...เรา
 นและถืออันไหนเป็นหลัก บางคนอาจจะเอาทั้ง
 ะโยชน์จากพุทธศาสนาด้วย ซึ่งมันก็ควรจะได้
 ในเมื่อเราเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ดีงามก็ส่ง
 วกไป แล้วก็ทำหน้าที่ของชาวพุทธต่อตนเอง ต่อ

แต่อันไหนควรจะเป็นข้อหลัก? ถ้าหากเราถือว่าการตั้ง
 ชุมชน หรือชมรม นี้ ในเมื่อไม่จำเป็นว่าคนที่เข้ามาเท่านั้นจึงจะ
 เป็นชาวพุทธ คนที่ไม่เข้ามานั้นก็เป็นชาวพุทธได้ แต่ผู้ที่เข้ามานี้ก็
 คือผู้ที่พร้อมจะมาเป็นตัวแทนของชาวพุทธ จะเป็นอย่างนั้นได้
 หรือไม่ ในเมื่อตั้งเป็นชุมชนหรือกลุ่มขึ้น กลุ่มนี้น่าจะเป็นตัวแทน
 ของชาวพุทธ เมื่อเป็นตัวแทนของชาวพุทธแล้ว ก็เป็นที่แสดง
 ออกของความเป็นชาวพุทธ และทำหน้าที่ของชาวพุทธ ถ้าอย่างนี้
 หน้าที่ของชาวพุทธมีอะไรบ้าง ชุมชน ชมรม กลุ่มนิสิต นักศึกษา
 ชาวพุทธก็คงจะต้องทำหน้าที่เหล่านั้น ซึ่งมีทั้งอรรถกถาและ
 ปฏิบัติปฏิบัติ นี่เป็นเพียงข้อสังเกต

ที่นี่ ขอเชื่อมโยงไปถึงเรื่องเมื่อที่อาตมาพูดถึงว่า คนข้าง
 นอกเขามีสายตามองเราว่าอย่างไร ในสังคมไทยของเราปัจจุบันนี้
 มีเสียงพูดอันหนึ่งว่า คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยเข้าใจสังคมของตน ไม่
 ค่อยเข้าใจวัฒนธรรมของตน เมื่อได้สำเร็จการศึกษาไปแล้วไปทำ
 งานทำการ รับราชการ หรือไปอยู่ในแวดวงอะไรก็ตาม กิจการ
 ต่างๆ ที่เรียกว่า พัฒนาประเทศชาติ หรือพัฒนาสังคมอะไรนี้ไม่
 ได้ผลดีด้วย เพราะว่าไม่เข้าใจชีวิตจิตใจของคน ไม่เข้าใจรากฐาน
 วัฒนธรรม ไม่เข้าใจสังคมของตนเอง นี่เป็นเสียงตำหนิที่มีมานาน
 พอสมควร เดียวนี้ก็ยังเป็นอยู่ คือว่าในระบบการศึกษาของเรา
 เราฝึกคนไป ในลักษณะที่ว่าทำให้ห่างไกลจากพื้นฐานวัฒนธรรม

ของตน ไม่ค่อยได้เรียนรู้เพียงพอ

จากฐานวัฒนธรรมของสังคมไทยนั้น ส่วนสำคัญมาจาก พระพุทธศาสนา มีส่วนมากทีเดียวที่ได้มาจากพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น ในการศึกษาสังคมไทยนี้เมื่อคนนอกเขามาศึกษา เขาจะจับพุทธศาสนานี้เป็นจุดหนึ่งที่สำคัญมาก สิ่งเหล่านี้ เราจะสังเกตได้ไม่ยากเลย ถ้ามองดูพวกที่เขามาจากต่างประเทศเข้ามาศึกษา สังคมไทยนี้ เขาจะศึกษาองค์ประกอบและสถาบันต่างๆ ของสังคมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญอันหนึ่ง

อาตมาคิดว่า กลุ่มนิสิตนักศึกษาชาวพุทธนี้ ในเมื่ออยู่ในสภานี้ มีฐานะเหมาะที่เดียวที่จะทำหน้าที่นี้ได้ คือ ทำตนให้เป็น ผู้ที่มีความรู้เท่าทัน เข้าใจสังคมไทยวัฒนธรรมไทยดีเป็นพิเศษ ยิ่งกว่านิสิตนักศึกษาโดยทั่วไป เพราะว่าพุทธศาสนานี้มีส่วนสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง ที่อาตมาพูดอย่างนี้ ขยายความว่า พุทธศาสนาที่เกี่ยวกับประเทศไทยนั้น มีส่วนที่จะพึงศึกษาแยกออกเป็นสองด้าน

พุทธศาสนาในสังคมไทย

ด้านหนึ่ง ได้แก่ ศาสนธรรม คือ หลักคำสอน คือ สิ่งที่เราเรียกในสมัยใหม่ว่าสถาบัน หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในสังคม

นิสิตนักศึกษาชาวพุทธนั้นเมื่อไม่พูดถึงด้านนี้ ในด้านความรู้ก็ควรจะมีความรู้พระพุทธศาสนาดี ตัวแทนได้ทั้งในแง่ศาสนาธรรมและสถาบัน และมีแง่ของศาสนาธรรม และสถาบันหรือกิจการพุทธศาสนาจะนำไปสู่การเข้าใจสังคมของเราในทางที่ถูกต้อง รัฐบาลสังคมหรืออนาคตของประเทศชาติต่อไปด้วย

มีข้อสังเกตว่า ปัจจุบันนิสิตนักศึกษาที่เข้ามาเพื่อแก้ปัญหาในจิตใจของตนเอง แล้วก็เลยมุ่งธรรม ซึ่งไม่ผิดเลยถูกต้อง แต่มักจะมองข้ามสถาบัน เมื่อมีเหตุการณ์อะไรต่ออะไร เกิดขึ้นในดึกก็ตาม ไม่เข้าใจ และไม่สามารถเป็นตัวแทนชี้ให้เห็นถึงความบกพร่องได้หรือไม่ การศึกษาเข้าใจเสียหาย เพราะว่าสิ่งดีก็ตาม ไม่ดีก็ตาม เมื่อศึกษาเข้าใจ เมื่อเกิดความเข้าใจแล้ววางท่าที่ได้ถูกต้อง เห็นว่าชั่วช้าเสียหาย เราเรียนศึกษาให้เข้าใจแล้ว

ยได้เรียนรู้เพียงพอ

วัฒนธรรมของสังคมไทยนั้น ส่วนสำคัญมาจาก
นา มีส่วนมากทีเดียวที่ได้มาจากพุทธศาสนา เพราะ
รศึกษาสังคมไทยนี้เมื่อคนนอกเขามาศึกษา เขาจะ
นี้เป็นจุดหนึ่งที่สำคัญมาก สิ่งเหล่านี้ เราจะสังเกต
ถ้ามองดูพวกที่เขามาจากต่างประเทศเข้ามาศึกษา
เขาจะศึกษาองค์ประกอบและสถาบันต่างๆ ของ
องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญอันหนึ่ง

คิดว่า กลุ่มนิสิตนักศึกษาชาวพุทธนี้ ในเมื่ออยู่ใน
ะเหมาะที่เดียวที่จะทำหน้าที่นี้ได้ คือ ทำตนให้เป็น
ทัน เข้าใจสังคมไทยวัฒนธรรมไทยดีเป็นพิเศษ
ศึกษาโดยทั่วไป เพราะว่าพุทธศาสนานี้มีส่วน
มไทยเป็นอย่างยิ่ง ที่อาตมาพูดอย่างนี้ ขยาย
ศาสนาที่เกี่ยวกับประเทศไทยนั้น มีส่วนที่จะพึง
เป็นสองด้าน

พุทธศาสนาในสังคมไทย

ด้านหนึ่ง ได้แก่ ศาสนธรรม คือ หลักคำสอน อีกด้านหนึ่ง
คือ สิ่งที่เราเรียกในสมัยใหม่ว่าสถาบัน หมายถึงสถาบัน หรือ
กิจการทั้งหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในสังคมนี้

นิสิตนักศึกษาชาวพุทธนั้นเมื่อไม่พูดถึงด้านความประพฤติ
ในด้านความรู้ก็ควรจะมีความรู้พระพุทธานุศาสน์ดีกว่าผู้อื่น เป็น
ตัวแทนได้ทั้งในแง่ศาสนธรรมและสถาบัน และมีความรู้ดีทั้งใน
แง่ของศาสนธรรม และสถาบันหรือกิจการพุทธศาสนา แล้วข้อนี้
จะนำไปสู่การเข้าใจสังคมของเราในทางที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นเรื่องเกี่
กูลสังคมหรืออนาคตของประเทศชาติต่อไปด้วย

มีข้อสังเกตว่า ปัจจุบันนิสิตนักศึกษาที่เข้ามา บางทีเข้ามา
เพื่อแก้ปัญหาในจิตใจของตนเอง แล้วก็เลยมุ่งแต่ในด้านศาสน
ธรรม ซึ่งไม่ผิดเลยถูกต้อง แต่มักจะมองข้ามเรื่องกิจการและ
สถาบัน เมื่อมีเหตุการณ์อะไรต่ออะไร เกิดขึ้นในทางดีก็ตาม ไม่
ดีก็ตาม ไม่เข้าใจ และไม่สามารถเป็นตัวแทนชี้แจงได้ อันนี้จะ
ถือเป็นความบกพร่องได้หรือไม่ การศึกษาเข้าใจเรื่องนี้ไม่ใช่สิ่งที่
เสียหาย เพราะว่าสิ่งดีก็ตาม ไม่ดีก็ตาม เมื่อศึกษาแล้วเกิดความ
เข้าใจ เมื่อเกิดความเข้าใจแล้ววางท่าทีได้ถูกต้อง บางทีสิ่งที่เรา
เห็นว่าชั่วช้าเสียหาย เราเรียนศึกษาให้เข้าใจแล้วเราวางใจได้ถูก

แทนที่จะเกิดความชิงชังมันก็เกิดกรุณาขึ้นแทน บางทีเราไปเห็น
คนผู้หนึ่งทำความชั่ว เป็นโจรผู้ร้าย เราก็เกิดความโกรธว่า คนผู้
นี้มันทำอะไรไม่ดี น่าชิงชังเหลือเกิน แต่พอได้ศึกษาชีวิต ภูมิ
หลังความเป็นมาแล้ว ก็กรุณาสงสารขึ้นมาได้ อ้อ...นี่มันมีเหตุ
ปัจจัยเป็นอย่างนี้ นอกจากกรุณาแล้ว ยังรู้หนทางที่จะแก้ไข
ปัญหาให้ตรงจุดต่อไปด้วย หลักการของพุทธศาสนาสอนให้รู้
เท่าทันความเป็นจริง แก้ไขปัญหาที่มูลเหตุ

ที่นี้ ในแง่ของความรับผิดชอบในฐานะชาวพุทธชั้นผู้นำ และเป็นตัวแทนของพุทธศาสนาทั้งศาสนธรรมและสถาบัน ก็หมายความว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยจะเจริญหรือเสื่อม นิสิตนักศึกษาจะมีส่วนด้วย ความเป็นไปทั้งหมดในกิจการพุทธศาสนาอย่างน้อยก็ควรจะรู้และเข้าใจ ต่อไปจะต้องไปอยู่ในฐานะผู้แก้ไขปัญหาด้วยไม่น้อย อาตมาคิดอย่างนั้น

ผู้ที่ศึกษาเหล่านี้ เมื่อสำเร็จไปแล้ว ไปทำงานอยู่ในราชการ หรือกิจการทั้งหลาย เช่น ไปเป็นนักปกครอง ไปเป็นผู้นำอยู่ในท้องถิ่น ก็ต้องไปสัมผัสเกี่ยวข้องกับประชาชนในท้องถิ่น โดยทั่วไปจะต้องเข้าใจชาวบ้าน เข้าใจสถาบันที่อยู่ในหมู่บ้านนั้น เช่น วัด เป็นต้น ถ้าเรารู้ความเป็นไป รุ่งเรืองประกอบของสถาบันต่างๆ ในชุมชนนั้น เราก็วางท่าที่ได้ถูกต้อง เมื่อมีปัญหาอะไรที่จะทำให้เกิดความเสื่อมในชุมชนในสถาบันนั้น เราจะมีส่วนช่วยแก้ไขได้ด้วย

อาจมาว่าน่าจะมองกว้างอย่างนี้

ขออย่าว่าหน้าที่และภารกิจของนิสิตนักศึกษา
ไม่จบอยู่แค่เมื่อเป็นนิสิตนักศึกษาเท่านั้น นิสิตนัก
ที่มาเล่าเรียน ส่วนหนึ่งก็เพื่อเตรียมตัวสำหรับอนา
ชอบต่อสังคม รับผิดชอบต่อประเทศชาติ ที่นี้ในเม
ื่อนักศึกษาพุทธก็มีหน้าที่รับผิดชอบเพิ่มขึ้นมาอีกกอง
รับผิดชอบอนาคตของพุทธศาสนาด้วย แทกรเพิ่ม

ดังนั้น หน้าที่หรือการเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา
แค่การเป็นนักศึกษา แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่งคือการ
เวลาข้างหน้า แล้วข้างหน้านั้นมันยาวกว่าข้างหน้าเป็น
นิสิตนักศึกษากันอยู่ไม่กี่ปี อาจเป็นสี่ปี บางทีมาอยู่
ชุมชนพุทธ กลุ่มพุทธ เป็นกรรมการ หรือช่วยเหลือ
ปีสองปีเท่านั้นเรียนจบแล้ว พอออกจากความเป็น
พ้นไปแล้วก็เลิกกัน บางทีไม่มีโอกาสเกี่ยวข้องกับ
อย่างนี้มันก็ตัน เมื่อไรๆ ก็วนเวียนอยู่แค่นี้ พอ
หน้าที่ รุ่นใหม่มาคนแก่ก็เลิก ไปทำงานทำการแะ
อะไรอีก

ความจริงน่าจะให้เป็นว่า ที่เราอยู่นี้นะนี่
สำหรับจะเตรียมตัวไว้ให้พร้อม ถ้าหากเรารักที่
พระพุทธรูปศาสนา เมื่อสำเร็จไปแล้ว เราน่าที่จะทำ

ความชิงชังมันก็เกิดกรุณาขึ้นแทน บางที่เราไปเห็น
ความชั่ว เป็นโจรผู้ร้าย เราก็เกิดความโกรธว่า คนผู้
มดี น่าชิงชังเหลือเกิน แต่พอได้ศึกษาชีวิต รู้ภูมิ
มาแล้ว ก็กรุณาสงสารขึ้นมาได้ อ้อ...นี่มันมีเหตุ
งนี้ นอกจากกรุณาแล้ว ยังรู้หนทางที่จะแก้ไข
จุดต่อไปด้วย หลักการของพุทธศาสนาสอนให้รู้
ในจริง แก้ไขปัญหาที่มูลเหตุ

แห่งของความรับผิดชอบในฐานะชาวพุทธชั้นผู้นำ
ของพุทธศาสนาทั้งศาสนธรรมและสถาบัน ก็
พุทธศาสนาในประเทศไทยจะเจริญหรือเสื่อม
ลงจะมีส่วนด้วย ความเป็นไปทั้งหมดในกิจการพุทธ
เราก็ควรจะรู้และเข้าใจ ต่อไปจะต้องไปอยู่ในฐานะ
่วยไม่น้อย อาตมาคิดอย่างนั้น

เหล่านี้ เมื่อสำเร็จไปแล้ว ไปทำงานอยู่ในราชการ
ลาย เช่น ไปเป็นนักปกครอง ไปเป็นผู้นำอยู่ใน
ปสัมผัสเกี่ยวข้องกับประชาชนในท้องถิ่น โดยทั่ว
ชาวบ้าน เข้าใจสถาบันที่อยู่ในหมู่บ้านนั้น เช่น วัด
ความเป็นไป ร้องร้องประกอบของสถาบันต่างๆ ใน
วงทำที่ได้ถูกต้อง เมื่อมีปัญหาอะไรที่จะทำให้เกิด
งในสถาบันนั้น เราจะมีทางช่วยแก้ไขได้ด้วย

อาตมาว่าน่าจะมองกว้างอย่างนี้

ขอย้ำว่าหน้าที่และการกิจของนิสิตนักศึกษาชาวพุทธคงจะ
ไม่จบอยู่แค่เมื่อเป็นนิสิตนักศึกษาเท่านั้น นิสิตนักศึกษาทั้งหลาย
ที่มาเล่าเรียน ส่วนหนึ่งก็เพื่อเตรียมตัวสำหรับอนาคตที่จะรับผิดชอบ
ต่อสังคม รับผิดชอบต่อประเทศชาติ ที่นี้ ในเมื่อเป็นนิสิตนัก
ศึกษาชาวพุทธก็มีหน้าที่รับผิดชอบเพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือ รับผิดชอบ
ต่ออนาคตของพุทธศาสนาด้วย แทรกเพิ่มเข้าไปในนั้น

ดังนั้น หน้าที่หรือการเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาจึงไม่จบอยู่
แค่การเป็นนักศึกษา แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่งคือการเตรียมตัวเพื่อ
เวลาข้างหน้า แล้วข้างหน้านั้นมันยาวกว่าข้างหน้าเป็นไหนๆ มาเป็น
นิสิตนักศึกษากันอยู่ไม่กี่ปี อาจเป็นสี่ปี บางทีมาอยู่ในชมรมพุทธ
ชุมนุมพุทธ กลุ่มพุทธ เป็นกรรมการหรือช่วยเหลือกิจการได้เพียง
ปีสองปีเท่านั้นเรียนจบแล้ว พอออกจากความเป็นนิสิตนักศึกษา
พ้นไปแล้วก็เลิกกัน บางทีไม่มีโอกาสเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเลย
อย่างนี้มันก็ตัน เมื่อไรๆ ก็วนเวียนอยู่แค่นี้ พอรุ่นนี้จบไปหมด
หน้าที่ รุ่นใหม่มาคนเก่าก็เลิก ไปทำงานทำการแล้วก็ไม่ได้เกี่ยว
อะไรอีก

ความจริงน่าจะให้เป็นว่า ที่เราอยู่นี้จะเป็นส่วนย่อยไว้
สำหรับจะเตรียมตัวไว้ให้พร้อม ถ้าหากเรารักที่จะช่วยส่งเสริม
พระพุทธศาสนา เมื่อสำเร็จไปแล้ว เราน่าที่จะทำหน้าที่นี้ได้มาก

ขึ้น ไม่ใช่จำกัดอยู่เท่านี้ หมายความว่าข้างหน้าควรจะทำได้มากกว่าที่ทำในปัจจุบัน ไม่ใช่ว่าปัจจุบันนี้ทำได้มากกว่าแล้วก็จบอยู่เท่านี้ อันนี้เป็นข้อคิดเห็นที่อาตมามองๆ ดูแล้ว เกิดได้แง่ความหมายอะไรบางอย่างขึ้นมา

ขอโยงความต่อไปอีกข้อหนึ่งว่านอกจากความเป็นนิสิตนักศึกษาที่เป็นชาวพุทธ ก็คือความเป็นนิสิตนักศึกษาของตนเองที่เป็นหลักใหญ่อยู่ ในเมื่อเป็นนิสิตนักศึกษา ธรรมะของเราบอกว่าเมื่อเรายอมรับตัวเราอยู่ในภาวะใด ฐานะใด เราก็ต้องรู้จักตนเองตามที่เป็นอย่างนั้น นี่คือ อัตตัญญูตา ซึ่งเป็นสัปปริสธรรมข้อหนึ่ง แล้วก็ทำหน้าที่ของตนเองในภาวะนั้นให้ดีที่สุดสำหรับความเป็นนิสิตนักศึกษา ก็หมายความว่า นิสิตนักศึกษาจะต้องเป็นนักศึกษาที่ดี

ถ้าเป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ ด้วยความเป็นชาวพุทธนั้น ก็จะต้องเสริมความเป็นนิสิตนักศึกษาของตนให้ดียิ่งขึ้นอีกเพราะอะไร เพราะว่านิสิตนักศึกษาส่วนนี้เป็นส่วนพิเศษที่ได้มีชื่อว่าเป็นชาวพุทธด้วย ถ้าเป็นประชาชนก็เป็นคนทั่วไป พอเป็นประชาชนชาวพุทธก็ต้องเป็นประชาชนที่มีลักษณะอะไรดีพิเศษ ผู้ที่เป็นนิสิตนักศึกษาอยู่แล้ว ครั้นมาเป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ จะต้องมีความเป็นนิสิตนักศึกษา ที่เข้าใจกันในความหมายของการเป็นนิสิตศึกษานั้นบริบูรณ์ดีด้วย เช่น ในทางวิชาการ หรือในทาง

กิจกรรมใดๆ ก็ตาม นิสิตนักศึกษาชาวพุทธก็จะเป็นเยี่ยมวิชาการ หรือกิจกรรมที่นักศึกษาชาวพุทธไปทำ อันดีเยี่ยม ดีทั้งในแง่ที่ประสบความสำเร็จ ก่อคุณก็ดีทั้งในแง่ของคุณธรรม คือดำเนินไปด้วยความเรียงงามสุจริต เป็นต้น

อันนี้หมายความว่า ความเป็นชาวพุทธนี้จึงความเป็นนิสิตศึกษานั้นให้ดียิ่งขึ้น แล้วความนักศึกษาชาวพุทธนั้น มันจึงจะมีค่าขึ้นมาเป็นชุมชนหมู่นิสิตนักศึกษาด้วย

อย่างไรก็ตาม ย้ำว่า ความเป็นนิสิตนักศึกษาอยู่นั้น มันจะต้องเป็นสิ่งที่นิสิตนักศึกษาชาวพุทธทำให้บริบูรณ์ด้วย ไม่ใช่ว่าเมื่อมาเป็นนิสิตอยู่ชุมชนเลย เราจะไม่เอาใจใส่ในความเป็นนิสิตนักศึกษาหน้าที่โดยตรงที่เราจะต้องทำให้ดี แล้วมันกลับมาเป็นชาวพุทธ ไม่ควรให้เขาพูดได้ว่าพวกชาวพุทธนี่ที่จะต้องทำสิ่งที่เป็นกิจของตนเอง เมื่อเรายอมรับจะต้องทำให้มันดี และอันนั้นแหละคือช่องทางส่งศาสนาให้ดียิ่งด้วย

เมื่อชาวพุทธไปเป็นนิสิตนักศึกษาที่ดีเยี่ยม เป็นเลิศในทางวิชาการ นั่นคือการเผยแพร่และส่งเสริม

กักต้อยู่เท่านี้ หมายความว่าข้างหน้าควรจะทำได้
ปัจจุบัน ไม่ใช่ว่าปัจจุบันนี้ทำได้มากกว่าแล้วก็
นี่เป็นข้อคิดเห็นที่อาตมามองๆ ดูแล้ว เกิดได้แง่
ใบบางอย่างขึ้นมา

ความต่อไปอีกข้อหนึ่งว่านอกจากความเป็นนิสิตนัก
วพุทธ ก็คือความเป็นนิสิตนักศึกษาของตนเองที่
อยู่ ในเมื่อเป็นนิสิตนักศึกษา ธรรมชาติของเรบอกว่
ตัวเราอยู่ในภาวะใด ฐานะใด เราก็ต้องรู้จักตนเอง
นั่น นี่คือ อัตตัญญูตา ซึ่งเป็นสัปปุริสธรรมข้อหนึ่ง
ของตนเองในภาวะนั้นให้ดีที่สุดสำหรับความเป็น
ก็หมายความว่า นิสิตนักศึกษาจะต้องเป็นนัก

สิตนักศึกษาชาวพุทธ ด้วยความเป็นชาวพุทธนั้น
ความเป็นนิสิตนักศึกษาของตนให้ดียิ่งขึ้นอีกเพราะ
ว่านิสิตนักศึกษาส่วนนี้เป็นส่วนพิเศษที่ได้มีชื่อว่า
เย ถ้าเป็นประชาชนก็เป็นคนทั่วไป พอเป็นประชา
องเป็นประชาชนที่มีลักษณะอะไรดีพิเศษ ผู้ที่เป็น
อยู่แล้ว ครั้นมาเป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ จะต้อง
นักศึกษา ที่เข้าใจกันในความหมายของการเป็น
นบริบูรณ์ดีด้วย เช่น ในทางวิชาการ หรือในทาง

กิจกรรมใดๆ ก็ตาม นิสิตนักศึกษาชาวพุทธก็จะเป็นผู้เลิศเป็นผู้
เยี่ยมวิชาการ หรือกิจกรรมที่นักศึกษาชาวพุทธไปทำอะไรก็ต้องเป็น
อันดีเยี่ยม ดีทั้งในแง่ที่ประสบความสำเร็จ ก่อคุณประโยชน์และ
ก็ดีทั้งในแง่ของคุณธรรมคือดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยถูกต้อง
ตั้งามสุจริต เป็นต้น

อันนี้หมายความว่า ความเป็นชาวพุทธนี้จะต้องไปเสริม
ความเป็นนิสิตศึกษานั้นให้ดียิ่งขึ้น แล้วความเป็นกลุ่มนิสิต
นักศึกษาชาวพุทธนั้น มันจึงจะมีค่าขึ้นมาเป็นชุมชนระดับผู้นำใน
หมู่นิสิตนักศึกษาด้วย

อย่างไรก็ตาม ย้ำว่า ความเป็นนิสิตนักศึกษาที่มีเป็นหลัก
อยู่นั้น มันจะต้องเป็นสิ่งที่นิสิตนักศึกษาชาวพุทธรักษาไว้ และ
ทำให้บริบูรณ์ด้วย ไม่ใช่ว่าเมื่อมาเป็นนิสิตอยู่ชุมชนพุทธแล้วก็
เลยว่ เราจะไม่เอาใจใส่ในความเป็นนิสิตนักศึกษา เพราะนั่นคือ
หน้าที่โดยตรงที่เราจะต้องทำให้ดี แล้วมันกลับมาเกี่ยวกลความ
เป็นชาวพุทธ ไม่ควรให้เขาพูดได้ว่าพวกชาวพุทธนี้ไม่เอาเรื่อง สิ่ง
ที่จะต้องทำสิ่งที่เป็นกิจของตนเอง เมื่อเรายอมรับยังต้องทำอยู่ ก็
ต้องทำให้มันดี และอันนั้นแหละคือช่องทางส่งเสริมพระพุทธ
ศาสนาให้ดียิ่งด้วย

เมื่อชาวพุทธไปเป็นนิสิตนักศึกษาที่ดีเยี่ยม เช่น มีความ
เป็นเลิศในทางวิชาการ นั่นคือการเผยแผ่และส่งเสริมพุทธศาสนา

แล้วส่งเสริมในตัวโดยทันทีว่า อ้อ...ถ้าเป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธแล้วเขาเป็นอย่างนี้ ไม่ว่าชาวพุทธเข้าไปแตะเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไร เรื่องนั้นเป็นดีงาม มีค่ามีคุณประโยชน์ไปหมด ภาพพจน์ดีเกิดขึ้น แล้วอย่างนี้ผู้อื่นก็บอก เอ๊ะ...เราต้องเป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธบ้างสิ อย่างนี้เป็นต้น เราก็กะพริบตาไปในตัวโดยไม่ต้องไปพูดอะไรเลย

ต่อไปข้างหน้าก็เหมือนกัน ขณะนี้เราเป็นนิสิตนักศึกษาที่ดีแล้ว เอาความเป็นชาวพุทธไปเสริมเข้าอีก เราก็กำหนดหน้าที่ของเราดีที่สุด พอจบไป ไปทำงานทำการ เราทำได้ดี และมีความคิดดี แต่ก่อนนี้เราเคยมีความคิดอย่างคนธรรมดาว่า เออ...เราเรียนไป เราจะได้ไปทำงานทำการดี มีเงินเดือนดี ตำแหน่งดี เราคิดไปในแง่นั้น พอมาเป็นชาวพุทธเราก็กิดใหม่ว่า เออ...ดีแล้ว ที่เราเรียนได้ดีนี้ สังคมเขายังมีค่านิยมยกย่องเรื่องฐานะเกียรติอะไรกันอยู่ เราสำเร็จไป เราได้ไปทำงานดีๆ เราจะใช้ฐานะดินนั้นเป็นช่องทางที่จะนำธรรมะออกแก้ปัญหาทำงาน

นี่เราคิดใหม่ แทนที่จะคิดว่าเราจะเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นช่องทางของการแสวงหาผลประโยชน์อย่างคนทั่วไป เราไม่คิดแล้ว เราคิดเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นช่องทางของการขยายธรรม ยิ่งนิสิตนักศึกษาชาวพุทธไปมีฐานะการทำงานตำแหน่งดีๆ ธรรมะก็ยังมีโอกาสที่จะแพร่ขยาย เรื่องอะไรจะทำตัวขอมข่อยอยู่ บอกว่า

ฉันไม่เกี่ยวข้องแล้ว ไม่เอาอะไรแล้ว ชาวพุทธก็เลยหมดความหมาย ทำอะไรก็ได้

ขอให้นึกถึงพระเจ้าอโศกมหาราช พอมาเป็นท่านเล็กเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือเปล่า ท่านอาจจะบวชในแ่งหนึ่ง ถ้าพร้อมก็แล้วไป เราจะบวชก็ไปทำทงอยก้อยอยู่ ไปทำหน้าที่ของเราให้ดี พระเจ้าท่านยังไม่พร้อมที่จะบวช ท่านก็ทำหน้าที่ต่อไปแล้ว ท่านทำศิลาจารึกไว้ บอกว่าอะไร ท่านบอกท่านเอง อะไรท่านเองนั่นทั้งหลาย รวมเป็นว่า อำนาจความยิ่งใหญ่จะไม่มี ความหมายเลย ถ้าหากไม่เป็นเครื่องช่วยทั้งหลายได้ประพุดติธรรม

ท่านทำจารึกไว้อย่างนี้ ก็หมายความว่า เปลี่ยนหน้าที่ต่ออำนาจ ยศ ศักดิ์ ความยิ่งใหญ่เสีย ใ้ยศ เกียรติ อำนาจนั้น เป็นช่องทางแสวงหาผลประโยชน์ในการเผยแพร่ธรรมะ สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อไป คุณความดีมันก็เกิดขึ้น ความเป็นชาวพุทธคนให้เป็นคนดีที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ และมากขึ้น

ฉะนั้น ในเมื่อเรายังยอมรับฐานะที่เป็นนิสิต

ในตัวโดยทันทีว่า อ้อ...ถ้าเป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ
อย่างนี้ ไม่ว่าชาวพุทธเข้าไปแตะเข้าไปเกี่ยวข้องกับอะไร
งาม มีค่ามีคุณประโยชน์ไปหมด ภาพพจน์ดีเกิดขึ้น
นั้นก็บอก เอ๊ะ...เราต้องเป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ
ไปเป็นต้น เราก็เผยแพร่ไปในตัวโดยไม่ต้องไปพูด

งานนี้ก็เหมือนกัน ขณะนี้เราเป็นนิสิตนักศึกษาที่
มาเป็นชาวพุทธไปเสริมเข้าอีก เราก็ทำหน้าที่ของเรา
ไปทำงานทำการ เราทำได้ดี และมีความคิดดี แต่
ความคิดอย่างคนธรรมดาว่า เออ...เราเรียนไป เรา
ทำการดี มีเงินเดือนดี ตำแหน่งดี เราคิดไปในแง่
ชาวพุทธเราก็คิดใหม่ว่า เออ...ดีแล้ว ที่เราเรียนได้
ยังมีค่านิยมยกย่องเรื่องฐานะเกียรติอะไรกันอยู่
ก็ได้ไปทำงานดีๆ เราจะใช้ฐานะดีนั้นเป็นช่องทาง
ออกแก้ปัญหาทำงาน

ใหม่ แทนที่จะคิดว่าเราจะเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็น
รแสวงหาผลประโยชน์อย่างคนทั่วไป เราไม่คิด
สิ่งเหล่านั้นมาเป็นช่องทางของการขยายธรรม ยิ่ง
ชาวพุทธไปมีฐานะการทำงานตำแหน่งดีๆ ธรรมะก็
แพร่ขยาย เรื่องอะไรจะทำตัวหอมช่ออยู่ บอกว่า

ฉันไม่เกี่ยวข้องแล้ว ไม่เอาอะไรแล้ว ชาวพุทธก็เลยกลายเป็นคน
หมดความหมาย ทำอะไรก็ได้

ขอให้นึกถึงพระเจ้าอโศกมหาราช พอมาเป็นชาวพุทธแล้ว
ท่านเลิกเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือเปล่า ท่านอาจจะยังไม่พร้อมที่
จะบวชในแง่หนึ่ง ถ้าพร้อมก็แล้วไป เราจะบวชก็บวชเสียเลยอย่า
ไปทำห้อยก้อยอยู่ ไปทำหน้าที่ของเราให้ดี พระเจ้าอโศกในเมื่อ
ท่านยังไม่พร้อมที่จะบวช ท่านก็ทำหน้าที่ต่อไปและทำให้ดียิ่งขึ้น
ท่านทำศิลาจารึกไว้ บอกว่าอะไร ท่านบอกท่านเองว่า ยศ เกียรติ
อะไรท่านเองนั้นทั้งหลาย รวมเป็นว่าอำนาจความยิ่งใหญ่ทั้งหลาย
นี้จะไม่มีความหมายเลย ถ้าหากไม่เป็นเครื่องช่วยให้ประชาชน
ทั้งหลายได้ประพடுத்தธรรม

ท่านทำจารึกไว้อย่างนี้ ก็หมายความว่า พระเจ้าอโศกนี้
เปลี่ยนท่าที่ต่ออำนาจ ยศ ศักดิ์ ความยิ่งใหญ่เสียใหม่ แทนที่จะ
ใช้ยศ เกียรติ อำนาจนั้น เป็นช่องทางแสวงหาผลประโยชน์บ้าง
บำเรอพระองค์ท่าน ท่านก็เอายศ เกียรติ อำนาจ นั้น มาเป็นช่อง
ทางในการเผยแพร่ธรรมะ สร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชน
ต่อไป คุณความดีมันก็เกิดขึ้น ความเป็นชาวพุทธที่ถูกต้องคือทำ
คนให้เป็นคนดีที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ และมีประสิทธิภาพ
มากขึ้น

ฉะนั้น ในเมื่อเรายังยอมรับฐานะที่เป็นนิสิตนักศึกษา เรา

ต้องทำหน้าที่นิสิตนักศึกษาให้ดีที่สุด เมื่อเป็นนิสิตนักศึกษา
ธรรมดาดีแค่ไหน เป็นนิสิตนักศึกษาชาวพุทธก็น่าจะดียิ่งขึ้นและ
เมื่อออกไปแล้วก็ต้องทำงานได้ดี มีคุณธรรม มีสติปัญญา มี
ความสุจริต ขยายความดีกว้างขวางออกไปด้วย

อันนี้เป็นเรื่องที่อาตมาเสนอให้พิจารณา คิดว่าได้พูดมา
เป็นเวลานานพอสมควร และทางนี้ท่านได้บอกว่าเรายังมีโอกาส
จะคุยกันต่อไปอีกด้วย ในรอบนี้อาตมาไม่ทราบว่าเวลาได้ล่วงไป
เท่าไร แต่ก็เห็นควรว่าควรจะยุติได้ตอนหนึ่งก่อน ก็ขอโมทนาต่อ
นิสิตนักศึกษาทุกท่านในโอกาสนี้ด้วย.

หมายเหตุ : แสดงในการสัมมนา 'ความร่วมมือในการทำกิจกรรมของกลุ่ม
ชาวพุทธ' จัดโดยกลุ่มประสานงานนิสิตนักศึกษาชาวพุทธ ณ
ธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓
พิมพ์ครั้งแรกใน 'พุทธจักร' ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๗ กรกฎาคม
๒๕๒๕ ครั้งที่สองรวมอยู่ในหนังสือ 'ลักษณะสังคมพุทธ' จัด
พิมพ์โดยสำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง พฤษภาคม ๒๕๒๗